

Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ὑπὸ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

1.—Διὰ τῆς παρούσης πραγματείας θὰ ἐπιχειρήσωμεν, βασιζόμενοι ἐπὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς κοινωνιολογίας τῆς ἱστορίας, νὰ περιγράψωμεν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ πρόοδος τῆς ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν, ἐμμέσως δὲ (δηλαδή διὰ τῆς οἰκονομίας) ἐπὶ τὸ δίκαιον καὶ τὴν πολιτικὴν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν ὀργάνωσιν. Τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς κοινωνιολογίας τῆς ἱστορίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ βασισθῶμεν ἐνταῦθα, ἐθέσαμεν καὶ ἀνεπτύξαμεν θεωρητικῶς εἰς τὴν πραγματείαν μας «Ἱστορία καὶ πρόοδος». ¹ Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτάς, ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος γνωρίζει τὴν πρόοδον καὶ δὴ συγκεκριμένως τὴν διαλεκτικῶς σημειουμένην ἐξέλιξιν πρὸς τὸ τελιότερον καὶ συνθετώτερον μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐξωτερικόν, τεχνικόν καὶ οἰκονομικόν πολιτισμόν, δηλαδή πρὸς τὴν λεγομένην «Zivilisation», τὴν ὁποίαν ὁ Alfred Weber διέκρινε θεμελιωδῶς ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς λεγομένης «Kultur». Μόνον ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ, μετρομένη ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίου λογικοῦ, εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς πρόοδος. Συντελεῖται δὲ ἡ πρόοδος αὕτη κατὰ τρόπον ἐμφανίζοντα τὴν μὲν τεχνικὴν ἡγουμένην τῆς προόδου, τὴν δὲ οἰκονομίαν, ἐμμέσως μάλιστα καὶ τὰς σφαίρας τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς ζωῆς, προσαρμοζομένας ἐκάστοτε εἰς τὴν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν τῆς τε-

1. Ἡ πραγματεία αὕτη ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ «Ἀρχεῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν» (ἔτος Δ'. τεῦχος 2, Ἰανουάριος 1933) ἀνατυπωθεῖσα δὲ κυκλοφορεῖ καὶ αὐτοτελῶς. Πρβλ. ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν πραγματεία ταύτην καὶ τὰς πραγματείας ἡμῶν: «Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis» καὶ «Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ κοινωνία». Ἡ πρώτη ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ «Archiv für angewandte Soziologie» (III. Band, Heft 2), ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὸ «Ἀρχεῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν», ἀνετυπώθη δὲ καὶ κυκλοφορεῖ ὡσαύτως αὐτοτελῶς.

χνικῆς. Ἡ πιστοποίησις αὕτη, ἡ ὁποία ἀνάγεται εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν περὶ ἱστορίας θεωρίαν τοῦ Μάριξ, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν, ἀφ' ἧς θὰ ὀρμηθοῦν αἱ ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ παρατηρήσεις μας.

2.—Δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ περιγράψωμεν λεπτομερῶς τὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἡ σχέσις τῆς τεχνικῆς πρὸς τὴν οἰκονομίαν, τὴν πολιτικὴν ζωὴν καὶ τὸ δίκαιον. Σκοπὸς μας δὲν εἶναι νὰ συγγράψωμεν πλήρη ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Θὰ περιορισθῶμεν, προβαίνοντες εἰς γενικὴν τινα ἐπισκόπησιν, νὰ ἀντλήσωμεν ἐξ αὐτῆς τὰ σημεῖα καὶ παραδείγματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμεύσουν πρὸς ἱστορικὴν θεμελίωσιν τῆς ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ τεθείσης ἀρχῆς. Ἡ κοινωνιολογία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀρκῆται εἰς τὴν διατύπωσιν ἀφηρημένων θεωριῶν. Ὅφειλε νὰ καλλιεργῇ ἰδιαιτέρως τὴν ἐπαφὴν τῆς πρὸς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα καὶ μόνον τότε εἶναι αἱ γενικεύσεις τῆς θεμιταί, ὅταν αὐτὴ αὕτη ἡ ἱστορία ἐν τῇ εἰδικῇ ἐκάστοτε ἐκδηλώσει αὐτῆς μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὀρθότητός των. Πάντως οὔτε ὁ χῶρος, οὔτε ἡ εἰδικότης τοῦ γράφοντος ἐπιτρέπουν, ὅπως προβῶμεν εἰς λεπτομερῆ καὶ συστηματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ (τοῦτο προϋποθέτει ἱστοριογραφικὴν εἰδικότητα). Θὰ ἀρκεσθῶμεν, ὅπως ἐλέχθη ἤδη, εἰς τὸ νὰ ἀντλήσωμεν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ὅσα χρειάζονται πρὸς θεμελίωσιν τῶν ἐν τῇ πραγματείᾳ «Ἱστορία καὶ πρόοδος» ἀναπτυχθεισῶν ἀρχῶν.

3.—Πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν ὅμως εἰς τὴν τοιαύτην ἱστορικὴν μᾶλλον ἔρευναν, ἀναγκαῖον θεωροῦμεν, ὅπως συλλάβωμεν σαφέστερόν πως τὴν ἔννοιαν ἐκείνην, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ὀρμηθῇ ἡ ἔρευνά μας, τὴν ἔννοιαν τῆς τεχνικῆς. Πρόκειται περὶ ἔννοιᾶς βεβαίως γνωστῆς. Καὶ ὅμως: χρειάζονται ὀλίγαι τινὲς εἰδικώτεραι παρατηρήσεις διὰ νὰ ὀρισθῇ ἡ κοινωνιολογικὴ τῆς ἰδίας σημασία.

Ἡ τεχνικὴ εἶναι ἔννοια μὲ γενικώτατον καὶ εὐρύτατον περιεχόμενον. Πᾶν ὅ,τι πράττομεν ἢ καὶ σκεπτόμεθα ἀκόμη εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἀπὸ τῆς τεχνικῆς πλευρᾶς του. Ὑπάρχει ἡ τεχνικὴ τοῦ λόγου, ὅπως καὶ ἡ τεχνικὴ τῆς μνήμης. Ὑπάρχει ἡ τεχνικὴ εἰς τὸν ἔρωτα, (ὄχι βεβαίως εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐρωτικὸν συναίσθημα, ἀλλ' εἰς τὴν δεξιότητα καὶ τὸν τρόπον ἐν γένει, μὲ τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκομεν τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐρωτικοῦ μας σκοποῦ ἢ καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ ἐρωτικοῦ μας πόθου), ὅπως ὑπάρχει ἀντιθέτως καὶ ἡ τεχνικὴ τῆς ἀσκήσεως καὶ τοῦ αἰσθησιακοῦ αὐτοπεριορισμοῦ. Εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν καλλιτεχνικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐκτελεῖ ὁ ζωγράφος τὴν ἔμπνευσίν του ἢ ἀποδίδει ὁ μουσικὸς ἐκτελεστής τὸ ἔργον συνθέτου τινός, ὑπάρχει καὶ ἄποψις

τεχνική. Μᾶς ἐνδιαφέρει ὅμως ἐνταῦθα ἡ τεχνική ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτῇ ἐννοίᾳ της; Ἀσφαλῶς ὄχι! Ὁ Friedrich von Gottl Ottilienfeld εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν τὸ ἔργον «Οἰκονομία καὶ τεχνική», («Wirtschaft und Technik», «Grundriss der Sozialökonomik», II. Abteilung, II. Teil, Tübingen 1923) διακρίνει ὀρθῶς τὴν τεχνικὴν εἰς τὰς ἐξῆς τέσσαρας κατηγορίας: α) εἰς τὴν τεχνικὴν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἡ διεπομένη ὑπ' αὐτῆς ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἐπέμβασιν εἰς τὴν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν σύστασιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐνεργοῦντος (παράδειγμα: ἡ μνημοτεχνική καὶ ἡ τεχνική τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων), β) εἰς τὴν τεχνικὴν, δι' ἧς ἡ ἐνέργειά μας ρυθμίζει τὰς σχέσεις μας πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους (παράδειγμα: ἡ ρητορική καὶ ἡ παιδαγωγική), γ) εἰς τὴν τεχνικὴν, διὰ τῆς ὁποίας προβαίνομεν εἰς τὴν τακτοποίησιν τοῦ διανοητικοῦ μας κόσμου (παράδειγμα: ἡ μεθοδολογία), καὶ τέλος δ) εἰς τὴν τεχνικὴν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἡ ὑπ' αὐτῆς διεπομένη ἐνέργειά μας ἀποτελεῖ ἐπέμβασιν εἰς τὰ πράγματα, εἰς τὰ αἰσθητῶς συλληπτὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, εἰς τὴν φύσιν, εἴτε ὀργανικὴ εἶναι αὕτη, εἴτε ἀνόργανος. Μόνον ἡ τελευταία αὕτη μορφή τῆς τεχνικῆς, δι' ἧς ζητεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἀντιμετωπίζων τὴν φύσιν, νὰ τὴν δαμάσῃ καὶ νὰ τὴν θέσῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, μᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα. Μόνον αὕτη ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν οἰκονομίαν. Ἡ τεχνική ἐν τῇ στενωτέρᾳ ταύτῃ ἐννοίᾳ της σημαίνει, ὅπως λέγει ὁ Schmoller, «τὰς δεξιότητας, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων θέτουν οἱ ἄνθρωποι τὴν ἐξωτερικὴν φύσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἰδίων αὐτῶν σκοπῶν». Μὲ ἄλλας λέξεις—καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ οὐσιῶδες εἰς τὸ πρόβλημά μας—*τ ε χ ν ι κ ῆ ε ἴ ν α ι ἡ μ ο ρ φ ῆ, ὑ π ὀ τ ῆ ν ὁ π ο ἴ α ν ἡ δ ρ ᾱ σ ι ς τ ο ῦ ἄ ν θ ρ ῶ π ο υ τ ε ἴ ν ε ι ε ἰ ς τ ὸ ν ἄ ἐ κ λ ο γ ι κ ε ὑ σ η τ ῆ ν σ χ ῆ σ ι ν α ὑ τ ο ῦ π ρ ὸ ς τ ῆ ν φ ὕ σ ι ν.* Ἐκ τοῦ τοιοῦτου ὀρισμοῦ τῆς τεχνικῆς συνάγεται, ὅτι αὕτη προσέλαβε τὸν κυρίως ἰδιάζοντα εἰς αὐτὴν χρωματισμόν, ἀφ' ἧς μετεβλήθη εἰς ἐπιστημονικὴν τεχνικὴν, δηλαδὴ ἀφ' ἧς ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν ἐκλογικεῦται οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἐμπειρικῶν πειραματισμῶν, ἀλλὰ δι' ἐπιστημονικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι διέπουν τὴν φύσιν. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ὁ θρίαμβος τῆς τεχνικῆς συνέπεσε χρονικῶς μὲ τὸν θρίαμβον τῆς ἐπιστήμης, δηλαδὴ μὲ τὴν περίοδον ἐκείνην τῆς ἱστορίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τάσις τῆς ἐκλογικεῦσεως τῶν πάντων προσέλαβε συνειδητὸν καὶ συστηματικὸν χαρακτήρα. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν προσέλαβεν αὕτη τὸν συστηματικὸν καὶ συνειδητὸν τοῦτον χαρακτήρα, μετεβλήθη μάλιστα ἀναγκαίως ἡ τεχνική καὶ εἰς ἐπάγγελμα, ηὐξήθη

δὲ καταπληκτικῶς ἡ κοινωνικὴ τῆς σημασία. Αὕτη ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸ ἄτομον τοῦ ἐμπειρικῶς πειραματιζομένου καὶ νὰ ἀποτελῇ τὸ μυστικὸν τῆς ἱκανότητός του. Σήμερον διδάσκεται πλέον ἡ τεχνικὴ, αἱ ἀρχαὶ τῆς καταγράφονται εἰς συστήματα, μανθάνονται καὶ προσδίδουν εἰς πάντα ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος θὰ μάθῃ νὰ ἐφαρμόζῃ τὰς ἀρχάς τῆς, τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐπαγγελματίου τεχνικοῦ. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις, ἣν ἤσκησεν ἐπὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἀναγωγὴ τῆς τεχνικῆς εἰς ἐπάγγελμα καὶ εἰς γνῶσιν συστηματικῶς διδασκομένην, ὥστε ὁλόκληρος ἡ ζωὴ προσέλαβεν ἄλλον πλέον χαρακτῆρα. Παντοῦ, εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν λειτουργίαν τῆς πολιτειακῆς μηχανῆς, ἐπεμβαίνει πλέον ὁ ἐπαγγελματίας τεχνικός. Πιστοποιῶν τὸ γεγονός τοῦτο ὁ Leopold von Wiese, ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη ἰδιαίτερος μὲ τὸ πρόβλημα τῆς τεχνικῆς ἀπὸ κοινωνιολογικῆς ἐπόψεως (πρβλ. τὸ ἄρθρον του «ἡ Τεχνικὴ» εἰς τὸ ἄρτι ἐκδοθὲν ἐν Γερμανίᾳ «λεξικὸν τῆς κοινωνιολογίας»), παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι διὰ τῆς ἐπικρατήσεως ταύτης τοῦ ἐπαγγελματίου τεχνικοῦ εἰσέδυσεν εἰς τὰ δημόσια πράγματα κάποια τάσις μαθηματικῆς σαφηνείας καὶ ἀκριβείας, παραλλήλως ὅμως πρὸς αὐτὴν καὶ κάποια τάσις πρὸς μονομέρειαν καὶ πρὸς ὑποτίμησιν τῶν ἀσταθμῆτων ἐκείνων καὶ βαθυτέρων παραγόντων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔπαυσαν νὰ εἶναι συνυφασμένοι πρὸς τὴν ζωὴν.

4.—Ὅριζοντες ἀνωτέρω τὴν ἔννοιαν τῆς τεχνικῆς, ἡ ὁποία μᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα, εἴπομεν, ὅτι μόνον ἡ τεχνικὴ ὡς ἡ μορφή ἐκείνη τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ὑφ' ἣν ἐκλογικεῦεται ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ πράγματα, πρὸς τὰ αἰσθητῶς συλληπτὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, μὲ ἄλλας λέξεις πρὸς τὴν φύσιν, ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν οἰκονομίαν. Τί ἐννοοῦμεν, λέγοντες τοῦτο; Ταυτίζομεν ἄρα γε τὴν στενωτέραν ταύτην ἔννοιαν τῆς τεχνικῆς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς οἰκονομίας; Ἀναγκαῖον εἶναι, πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἀσκεῖ ἡ τεχνικὴ ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν, πρὶν ἢ ἐρευνήσωμεν δηλαδὴ τὸ πρόβλημα ἱστορικῶς, νὰ ὀρίσωμεν τὴν σχέσιν τῶν ἐ ν ν ο ι ὦ ν τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς οἰκονομίας πρὸς ἀλλήλας.

Ὅρμώμενοι ἐξ ὧσων παρατηροῦν σχετικῶς ὁ Max Weber (Πρβλ. κυρίως τὸ ἔργον του «Wirtschaft und Gesellschaft», συγκεκριμένως δὲ «Kapitel II: Soziologische Grundkategorien des Wirtschaftens») καὶ οἱ v. Gottl-Ottlilienfeld καὶ Leopold von Wiese εἰς τὰς μνημονευθείσας ἤδη ἐργασίας των, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὰ ἑξῆς: Ἡ ἔννοια τῆς τεχνικῆς δὲν ταυτίζεται πλήρως πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς οἰκονομίας, ἔχει ὅμως πολλὰ τὰ πρὸς αὐτὴν κοινά. Καὶ ἐν πρώτοις,

λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ οἰκονομία εἶναι κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον παραγωγή, ἐμφανίζεται αὕτη ἀμέσως ὡς διαδικασία τεχνική. Διὰ τῆς παραγωγῆς—καὶ τοῦτο εἶναι ταύτοχρόνως ἔργον τῆς τεχνικῆς—προσλαμβάνουν ὑλικά ἀντικείμενα μορφήν, δι' ἧς ἀποκτοῦν νέαν καὶ μεγαλειτέραν χρησιμότητα. Ἡ τεχνική ὁμως ἐνδιαφέρεται μόνον νὰ προσδώσῃ εἰς τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ τὴν περιῆς ὁ λόγος μορφήν. Τὸν σκοπὸν, χάριν τοῦ ὁποίου γίνεται τοῦτο, δὲν ὀρίζει ἡ τεχνική. Τὸν σκοπὸν ὀρίζει ἢ καὶ ἀποτελεῖ ἡ οἰκονομία. Ἡ τεχνική ἐμφανίζεται ἀπλῶς ὡς μέσον, δι' οὗ ἐξυπηρετεῖται ὁ ὑπὸ τῆς οἰκονομίας τιθέμενος σκοπός. Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ ἄλλαι ἀνάγκαι, εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νὰ ταχθῇ, π.χ. ἀνάγκαι ὑγιεινολογικαί, ἢ πολεμικαί, πάντως ὁμως αἱ ἀνάγκαι αὐταὶ —ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν εἶναι συνήθως ἄσχετοι πρὸς τὴν οἰκονομίαν—δὲν συνιστοῦν τὸν κύριον σκοπὸν, εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ὁποίου τείνει ἡ τεχνική. Αὕτη κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον ἀφορᾷ εἰς τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν τελειοποίησίν των.

Ἄλλη οὐσιώδης σχέσις μεταξὺ οἰκονομίας καὶ τεχνικῆς —σχέσις ὁμως, ἡ ὁποία, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ προηγουμένη, μᾶς ὀδηγεῖ ταύτοχρόνως εἰς τὴν διαπίστωσιν καὶ κάποιας ἄλλης διαφορᾶς, ἡ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ τούτων—συνίσταται εἰς τὴν θεμελιώδη ἀρχήν, ἡ ὁποία διέπει, ἐὰν ὄχι πᾶσαν τεχνικὴν καὶ πᾶσαν οἰκονομίαν, πάντως ὁμως τὴν νεωτέραν καὶ ἀνωτέραν μορφήν, ὑφ' ἣν ἐμφανίζονται σήμερον ἡ οἰκονομία καὶ ἡ τεχνική. Ἐννοοῦμεν τὴν ἀρχήν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ζητεῖ ὁ ἄνθρωπος δι' ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγωτέρων μέσων νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἀνώτατον δυνατὸν ὄριον τοῦ ἀποτελέσματος. Ἡ ἀρχὴ αὕτη, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς στενότητος τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποία προσφέρει ἡ φύσις (ἡ σπάνις αὐτῆ τῶν ἀγαθῶν εἶναι βεβαίως σχετικὴ καὶ ἐξεδηλώθη κυρίως μὲ τὸν σημειωθέντα κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας ὑπερπληθυσμὸν) διέπει σήμερον καὶ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν τεχνικὴν. Ὅπως καὶ ἡ οἰκονομία, οὕτω καὶ ἡ τεχνική δὲν διαθέτει ἀπεριορίστως τὴν ὕλην καὶ τὴν δύναμιν, ὀφείλει δὲ μετὰ φειδοῦς νὰ προβαίῃ εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν μέσων, τὰ ὁποία παρέχει εἰς αὐτὴν ἡ φύσις. Ὑπάρχει ὁμως κάποια διαφορὰ. Ἡ τεχνική ὡς «καθαρά» τεχνική—καὶ τοῦτο τονίζεται εἰδικῶς ὑπὸ τοῦ Max Weber—μελετᾷ τὰ μέσα, τὰ ὁποία διαθέτει, μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὀρισμένον ἐκεῖνον ἀποτέλεσμα, εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὁποίου ἀποβλέπει ἐκάστοτε. Δὲν ἐξετάζει τὰ μέσα αὐτὰ ἐν σχέσει πρὸς ἄλλας τυχὸν ἀνάγκας. Τὴν γενικωτέραν προοπτικὴν παρέχει μόνον ὁ οἰκονομικὸς ὑπολογισμὸς. Καθ' ὃν λόγον προσανατο-

λίζεται ή οίκονομία εις τήν τεχνικήν, προσανατολίζεται και ή τεχνική εις τήν οίκονομίαν και δὴ τοσούτω μᾶλλον, καθ' ὅσον τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ κόστους τῆς παραγωγῆς πρὸς τὰς τιμὰς, τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιδιώξη τις εις τήν ἀγοράν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ ἀδιάφορον τήν τεχνικήν. Ἐὰν δὲν ἐγκατέλειπεν ή τεχνική ἐν μέρει ἢ και ἐν ὅλῳ τὰ ἐξω-οίκονομικὰ ἐλατήρια, τὰ ὁποία ἐκράτουν ἄλλοτε εις τήν συνείδησιν τῶν ἐργατῶν και φορέων τοῦ πνεύματός της (συμφέροντα π.χ. φανταστικά, προσανατολισμούς καλλιτεχνικούς ἢ και τήν παιγνιώδη διάθεσιν ἀπομεμακρυσμένων τῆς ζωῆς ιδεολόγων), δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκτήσῃ τήν δύναμιν, τήν ὁποίαν ἀπέκτησε σήμερον, και νὰ προσλάβῃ τήν μορφήν τῆς αὐστηρῶς λογικῶς προσανατολισμένης τεχνικῆς.

5.—Ἐρωτᾶται ὁμως ἤδη: πῶς συμβιβάζονται τὰ πρὸ ὀλίγου λεχθέντα πρὸς τήν ἀρχήν, τήν ὁποίαν ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης πραγματείας ἐθέσαμεν και ἀπὸ τῆς ὁποίας ὠρμήθησαν αἱ γενικώτεροι περὶ ἱστορίας παρατηρήσεις μας; Ἐὰν εἶναι ή οίκονομία ἐκείνη, ή ὁποία προσαρμόζεται ἐκάστοτε κατ' ἀνάγκην εις τὰς προόδους, τὰς σημειούμενας εις τήν σφαῖραν τῆς τεχνικῆς, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀληθεύῃ τὸ πρὸ ὀλίγου λεχθέν, ὅτι και ή τεχνική ὑφίσταται τήν ἐπίδρασιν τῆς οίκονομίας και καθοδηγεῖται μάλιστα ὑπ' αὐτῆς;

Ὁ Μάργξ, εις τὸν ὁποῖον ὀφείλεται ή θεωρία, καθ' ἣν ή οίκονομία προσαρμόζεται ἀπλῶς εις τὰς προόδους τῆς τεχνικῆς, εις τήν ἐξέλιξιν τῆς τεχνολογικῆς πραγματικότητος, ἠρκέσθη δυστυχῶς (ἐν σχέσει πρὸς τήν θεωρίαν αὐτήν) εις γενικότητος και δὲν ἐφρόντισε νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὅλα τὰ προβλήματα, τὰ ὁποία συνδέονται πρὸς τήν θεμελίωσιν της. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζησεν ὁ Μάργξ, ἠγνώνει αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰς γενικὰς και ἐπὶ ἀφηρημένων μόνον δεδομένων θεμελιούμενας θεωρητικὰς συλλήψεις. Τοιοῦτοτρόπως τὰ κυριώτερα προβλήματα, ἐκ τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ή θεμελίωσις τῆς περὶ ἱστορίας θεωρίας τοῦ Μάργξ, ἔμειναν ἄλυτα, ἐξακολουθοῦν δὲ και σήμερον νὰ μὴ τίθενται κἂν ὑπὸ τῶν Μαρξιστῶν. Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὸ πρόβλημα, πῶς συμβιβάζεται τὸ γεγονός, ὅτι ή τεχνική ἀποτελεῖ ἀπλοῦν μέσον, δι' οὗ ἐξυπηρετεῖται ή οίκονομία ὡς ὁ κύριος αὐτῆς σκοπός, πρὸς τήν θεωρίαν, καθ' ἣν ή οίκονομία παρακολουθεῖ ἀπλῶς τήν ἐξέλιξιν τῆς τεχνικῆς, τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν εἶναι δύσκολον νὰ λυθῇ. Ἡ λύσις του μάλιστα εἶναι σχεδὸν αὐτονόητος. Ἡ τεχνική ἐξυπηρετεῖ τήν οίκονομίαν, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει, ὅτι ή ἐξέλιξις αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς ἐξελίξεως τῆς οίκονομίας. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα: Τὸ ὅτι κύριος

αὐτῆς σκοπὸς εἶναι νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἀνάγκας οἰκονομικὰς, τοῦτο—ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν ἦτο πάντοτε συνειδητὸν εἰς τοὺς φορεῖς τῆς τεχνικῆς προόδου—ἐμφανίζει τὴν οἰκονομίαν ἐξηρτημένην ἐκάστοτε ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξυπηρετήσῃ αὐτὴν ἡ τεχνική. «Ἡ τεχνική», λέγει ὀρθῶς ὁ von Gottl-Ottlilienfeld, «ὑπάρχει χάριν τῆς οἰκονομίας, ἡ οἰκονομία ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λειτουργήσῃ εἰ μὴ μόνον διὰ τῆς τεχνικῆς». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ οἰκονομία προϋποθέτει τὴν τεχνικὴν καὶ προσαρμόζεται ἐκάστοτε εἰς αὐτήν.

Τὸ πρόβλημα, τὸ ὅποιον ἔχει μεγαλειτέραν σημασίαν καὶ χρήζει ἰδιαιτέρως προσεκτικῆς ἀντιμετωπίσεως, εἶναι ἄλλο. Εἴπομεν ἄνωτέρω, ὅτι ἡ οἰκονομία—ἰδίᾳ ἐν τῇ νεωτέρᾳ καὶ ἐξειλιγμένη αὐτῆς μορφῇ—καθοδηγεῖ τὴν τεχνικὴν. Αὐτὴ θέτει ἐν πολλοῖς τὰ ὅρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκδηλοῦται ἡ τεχνικὴ ἐνέργεια. Καὶ κάτι περισσότερον ἀκόμη: ἡ οἰκονομία προκαλεῖ σήμερον ἐν πολλοῖς καὶ τοὺς τεχνικοὺς νεωτερισμούς, ἐνισχύει συστηματικῶς τὰς ἐφευρέσεις. Ἡ κεφαλαιοκρατία, ἀντιθέτως πρὸς τὰ προηγηθέντα αὐτῆς οἰκονομικὰ συστήματα, ὅχι μόνον δὲν τηρεῖ στάσιν ἐχθρικὴν ἀπέναντι τῶν ἐφευρέσεων, ἀλλ' ἀντιθέτως μάλιστα εὐνοεῖ τὴν πρόοδον τῆς τεχνικῆς. Εἰς ὅλα τὰ κεφαλαιοκρατικῶς ἐξειλιγμένα κράτη, ἰδίᾳ εἰς τὰς Ἡνωμένας πολιτείας, ἔχουν ἰδρυθῆ ἰδίκα τεχνικὰ διδασκῆρια μὲ πειραματικούς σταθμούς, εἰς τὰς μεγάλας δὲ ἐπιχειρήσεις λειτουργοῦν καὶ ἰδίκα γραφεῖα ἐφευρέσεων. Δημόσιοι καὶ ἰδιωτικοὶ ὀργανισμοὶ προκηρύσσουν εἰδικούς διαγωνισμούς, προεξοφλοῦν δηλαδὴ καὶ προδιαγράφουν τὴν κατεύθυνσιν τῆς τεχνικῆς προόδου, ὁλόκληρον δὲ τὸ ἰδιαιτέρως ἀναπτυχθὲν εἰς τὴν ἐποχὴν μας δίκαιον τῆς εὐρεσιτεχνίας δὲν προστατεύει ἀπλῶς τὸν ἐφευρέτην, ἀλλὰ διευκολύνει καὶ τὰς οἰκονομικὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ νὰ ἀγοράζουν καὶ ἐκμεταλλεύωνται μονοπωλιακῶς τὰ διπλώματα εὐρεσιτεχνίας. Τί σημαίνουν ὅλα αὐτά; Προκαλεῖ ἡ οἰκονομία τὴν πρόοδον τῆς τεχνικῆς; Παρακολουθεῖ ἡ τεχνικὴ ἀπλῶς τὴν κατεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν προδιαγράφει εἰς αὐτὴν ἡ οἰκονομία;

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅ,τι καὶ ἄνωτέρω ἐτονίσθη, ὅτι δηλαδὴ τὸ φαινόμενον τοῦ νὰ ἐνισχύῃ καὶ νὰ καθοδηγῇ μάλιστα ἐν πολλοῖς ἡ οἰκονομία τὴν τεχνικὴν εἶναι φαινόμενον νεώτατον καὶ συνδέεται ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς καὶ δὴ συγκεκριμένως πρὸς τὴν ἐξειλιγμένην αὐτοῦ μορφήν. Ἡ πρώτη περίοδος τῆς κεφαλαιοκρατίας, δηλαδὴ ἐκείνη, ἡ ὁποία φέρει τὴν σφραγίδα τῆς ἐμποροκρατίας, εἶχεν ἐκδηλώσει ἐμφανῆ τὴν παραληφθεῖσαν ἀπὸ τοῦ συντεχνιακοῦ καθεστῶτος δυσπιστίαν πρὸς τὰς

ἐφευρέσεις καὶ τὴν πρόοδον τῆς τεχνικῆς. Ἡ δευτέρα περίοδος τῆς κεφαλαιοκρατίας, ἡ περίοδος τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ, εἶναι ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγκατελείφθη ἀποτόμως ἡ δυσπιστία αὐτή. Ὁ Werner Sombart, εἰς τὸ πολύτομον ἔργον του περὶ τοῦ νεωτέρου καπιταλισμοῦ, περιγράφει λεπτομερῶς τὴν μεταβολὴν αὐτὴν, ἡ ὁποία ἐπῆλθεν εἰς τὰς σχέσεις οἰκονομίας καὶ τεχνικῆς, μεταβολὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλει ἄλλως τε ἡ κεφαλαιοκρατία τὴν θριαμβευτικὴν της κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἐξάπλωσιν. Ἐν ᾧ κατ' οὐσίαν ὑπῆρξεν ἡ οἰκονομία ἀνέκαθεν συνδεδεμένη πρὸς τὴν τεχνικὴν, ἐν ᾧ εἶχον ἀνέκαθεν ἀμφοτέραι, ἡ οἰκονομία καὶ ἡ τεχνική, κοινὸν μέτωπον ἀμύνης κατὰ τοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ, κατὰ τῆς συμπτώσεως καὶ ἐν γένει κατὰ τυχαίου, τὸ ὁποῖον ἔπρεπεν ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἀντιμετωπίσουν, ὀργανοῦσαι τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν, γεγονός εἶναι, ὅτι μόλις κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐξελίξεως, κυρίως δὲ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, ἐσυνειδητοποιήθη ἡ φιλικὴ αὐτὴ σχέσις καὶ ἀλληλεγγύη μεταξὺ τεχνικῆς καὶ οἰκονομίας καὶ ἐνεφανίσθη μάλιστα ἡ οἰκονομία κηδεμονεύουσα, ἐνισχύουσα καὶ καθοδηγοῦσα τὴν τεχνικὴν. Ἐδῶ ὅμως ἀκριβῶς τίθεται τὸ ἐρώτημα: Ἐπαυσε πλέον ἡ τεχνικὴ παρασύρουσα τὴν οἰκονομίαν ὅπισθὲν της καὶ ἀντεστράφησαν ἄραγε οἱ ὄροι τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας;

Ἄν καὶ τὰ φαινόμενα θὰ ἔπρεπε νὰ ὀδηγήσωσιν ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ ἀπαντήσωμεν καταφατικῶς εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα, ἡ καταφατικὴ ἐν τούτοις ἀπάντησις δὲν θὰ ἦτο ὀρθή. Ἡ οἰκονομία ἢ μᾶλλον τὸ ἰσχυρὸν οἰκονομικὸν σύστημα, καὶ ὁ κοινωνικὸς αὐτοῦ φορεὺς, ἡ ἀστικὴ τάξις, ἐνισχύουν καὶ καθοδηγοῦν τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν πρόοδόν της, ὑποβοηθοῦντες διὰ τῆς στάσεώς των ταύτης ὅ,τι ὀπωσδήποτε καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς των θὰ συνέβαινε. Εἰς τὴν πρόοδον τῆς τεχνικῆς ὑπάρχει κάτι τὸ αὐτοματικὸν καὶ σχεδὸν ἐνστικτῶδες. Οἱ ἐργάται τῆς προόδου αὐτῆς, καὶ ὅταν δὲν ἐνισχύοντο ὑπὸ τῆς κοινωνίας, καὶ ὅταν ἀκόμη κατεδιώκοντο καὶ κατεδικάζοντο μάλιστα ὑπ' αὐτῆς ὡς ὑπονομεύοντες τὰ βάρη της, εὗρισκον τρόπον νὰ ἐπιβάλλουν τὸ ἔργον τῶν χειρῶν των, τὸ ἔργον μᾶλλον, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὁποίου αἱ χεῖρες των αὐτομάτως σχεδὸν κατέληγον. Ἐὰν μάλιστα ὁ κοινωνικὸς φορεὺς τοῦ σήμερον ἰσχύοντος οἰκονομικοῦ συστήματος ἐνισχύη τοὺς ἐργάτας τῆς τεχνικῆς προόδου, τοὺς ἐνισχύει ἐν ἀγνοίᾳ τῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας ἀναγκαίως θὰ ἔχη ἡ πρόοδος αὐτή. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς οἱ φορεῖς τῶν προκεφαλαιοκρατικῶν οἰκονομικῶν συστημάτων ἦσαν ἀσυγκρίτως πολιτικώτεροι, δυσπιστοῦντες πρὸς τὴν τεχνικὴν πρόοδον. Διότι αὕτη ὑ-

πηρετεῖ μὲν τὴν οἰκονομίαν, τὴν ὑπηρετεῖ ὅμως εἰς βάρος ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐμφανίζονται ἐκμεταλλεῦόμενοι μονοπωλιακῶς τὴν κοινωνικὴν μορφήν, ὑφ' ἣν ὑπάρχει ἐκάστοτε ἡ οἰκονομία. Ὁ φορεὺς τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας, πρὸ τοῦ ἀμέσου καὶ προσωρινοῦ κέρδους, τὸ ὅποιον ἀποφέρει εἰς αὐτὸν ἢ μονοπωλιακὴ ἐκμετάλλευσις ἐφευρέσεώς τινος—τὸ κέρδος του συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δημιουργεῖ εὐνοϊκωτέρους ὄρους παραγωγῆς καὶ θραύει τὸν συναγωνισμόν—, δὲν βλέπει τὸ ἀπώτερον μέλλον, δὲν βλέπει, ὅτι διὰ τῆς προϊούσης ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς αἴρονται σὺν τῷ χρόνῳ καὶ οἱ ὄροι, ὑφ' οὓς δικαιολογεῖται ἡ ὑπαρξίς τοῦ εὐνοοῦντος αὐτὸν οἰκονομικοῦ συστήματος. Ἀνεξαρτήτως ὅμως αὐτοῦ—εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο θὰ ἐπανέλθωμεν ἐν καιρῷ καὶ θὰ ἐκτιμήσωμεν ἰδιαιτέρως τὴν τραγικότητα, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει ἡ δημιουργηθεῖσα σήμερον φιλικὴ σχέσις μεταξὺ τεχνικῆς καὶ τοῦ ἰσχύοντος οἰκονομικοῦ καθεστῶτος—ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον μᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα, εἶναι τὸ ἐξῆς: ὅτι, καὶ ἐὰν ἐμφανίζηται σήμερον ἡ οἰκονομία ἐνισχύουσα τὴν τεχνικὴν, ἢ ἐνίσχυσίς αὕτη δὲν σημαίνει, ὅτι παρασύρει τὴν τεχνικὴν εἰς τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν αὕτη, δηλαδή ἡ οἰκονομία, αὐτοτελῶς προδιαγράφει. Ὑπάρχουν βεβαίως ἀναντιρρήτως ἐφευρέσεις καὶ τεχνικαὶ τελειοποιήσεις μικρᾶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σημασίας, οἱ ὅποιοι δὲν θὰ συνέβαινον ἴσως, ἐὰν αὕτη αὕτη ἢ σήμερον κρατοῦσα οἰκονομικὴ συγκρότησις τῆς κοινωνίας, διὰ τῶν ἐπάθλων, τὰ ὅποια προκηρύσσει, διὰ τῶν ὀργανώσεων, τὰς ὁποίας συνιστᾷ καὶ συντηρεῖ, δὲν προεκάλει αὐτάς. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀνατρέπει τὴν ἀρχήν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὠρμήθημεν καὶ τὴν ὀρθότητα τῆς ὁποίας θὰ ἐπιχειρήσωμεν κατωτέρω ἱστορικῶς νὰ διαπιστώσωμεν. Ὅπως καὶ εἰς τὸ παρελθὸν αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι φάσεις τῆς τεχνικῆς προόδου, δι' ὧν ἐπῆλθεν ἐκάστοτε ἀνατροπὴ τῆς ὅλης οἰκονομικῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας, παρέσυρον τὴν οἰκονομίαν εἰς τὸ νὰ ἀκολουθῆ καὶ αὕτη εἰς τὰς φάσεις τῆς προόδου τῆς τὴν γραμμὴν, τὴν ὁποίαν προδιέγραφεν ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς, οὕτω καὶ σήμερον, παρ' ὅλην τὴν φαινομενικὴν ἀντιστροφὴν τῶν ὄρων, ὑφ' οὓς τελεῖ ἡ σχέσις οἰκονομίας καὶ τεχνικῆς, ἡ οἰκονομία ἐξακολουθεῖ προσαρμοζομένη ἀπλῶς εἰς τὰς προόδους τῆς τεχνικῆς. Πρὶν ἢ ὅμως ἐκτιμήσωμεν ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρὸν τὴν σημασίαν τῆς παρατηρήσεως ταύτης, ἃς παρακολουθήσωμεν δι' ὀλίγων τὰς φάσεις, τὰς ὁποίας διῆλθεν εἰς τὸ παρελθὸν ἡ σχέσις τεχνικῆς καὶ οἰκονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

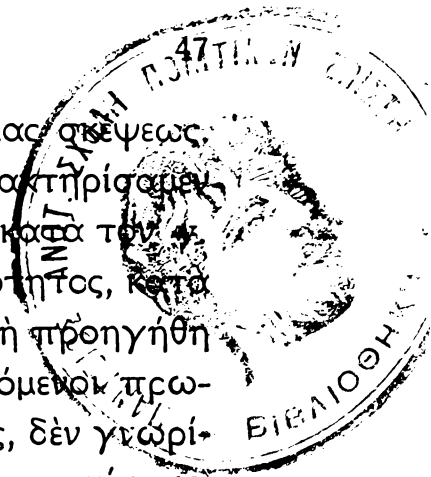
6.—Ὁ v. Gottl-Ottlilienfeld διακρίνει τὴν ἐξέλιξιν τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς σχέσεώς της πρὸς τὴν οἰκονομίαν εἰς τέσσαρας μεγάλας περιόδους, αἱ ὁποῖαι μάλιστα εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθοῦν καὶ ὡς αἱ περίοδοι τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἐφ' ὅσον αὕτη παρατηρεῖται ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τοῦ ἐξωτερικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ λογικοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος περίοδοι εἶναι αἱ ἑξῆς: α) ἡ περίοδος τῆς πρωτογόνου τεχνικῆς, β) ἡ τῆς τεχνικῆς, τῆς ὁποίας κοινωνικοὶ φορεῖς ὑπῆρξαν τὰ γένη, γ) ἡ περίοδος τῆς χειρωνακτικῆς τεχνικῆς καὶ δ) ἡ τῆς ἐπαγγελματικῆς τεχνικῆς. Εἰς ἐκάστην τῶν περιόδων τούτων τῆς ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς ἀνταποκρίνεται, κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν v. Gottl-Ottlilienfeld, καὶ ὠρισμένη περίοδος τῆς ἐξελίξεως, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἡ οἰκονομία. Πρὸς τὴν πρωτόγονον τεχνικὴν ἀνταποκρίνεται τὸ προ-οἰκονομικὸν καθεστῶς τῆς ἀνθρωπότητος, πρὸς τὴν τεχνικὴν, τῆς ὁποίας φορεῖς ὑπῆρξαν τὰ γένη, ἀνταποκρίνεται τὸ ὑπὸ τῆς ὀργανώσεως ταύτης τῶν γενῶν χαρακτηριζόμενον πρῶτον καθ' αὐτὸ οἰκονομικὸν καθεστῶς τῆς ἀνθρωπότητος, πρὸς τὴν χειρωνακτικὴν τεχνικὴν ἀνταποκρίνεται ἡ λεγομένη προκεφαλαιοκρατικὴ οἰκονομία (εἰδικώτερον τὸ συντεχνιακὸν καθεστῶς), τέλος δὲ πρὸς τὴν ἐπαγγελματικὴν τεχνικὴν ἀντιστοιχεῖ ἡ κεφαλαιοκρατία.

7.—Ἡ διαίρεσις τῆς ἱστορίας τοῦ τεχνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς φάσεις, τὰς ὁποίας ἐχαρακτηρίσαμεν ἀνωτέρω, εἶναι βεβαίως κατ' ἀρχὴν χονδροειδῆς καὶ ἔχει τὰ μοιραῖα ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα ἰδιάζουσι εἰς τὴν ἀπλότητα ὅλων τῶν γενικῶν ἐπιστημονικῶν σχημάτων. Τὰ σχήματα αὐτὰ χρησιμεύουσι εἰς τὸ νὰ κατατοπιζώμεθα ἀπλῶς εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς ἐξελίξεως, γραμμὰς, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθοῦν ἀπὸ τῆς ποικιλίας τῶν ἱστορικῶν φαινομένων εἰ μὴ μόνον διὰ τῆς ἀδίκου ἀποσιωπήσεως τῶν ἀρνούμενων τὰς γενικὰς αὐτὰς γραμμὰς παρεκκλίσεων. Αἱ παρεκκλίσεις αὐταί, ὅσονδήποτε καὶ ἐὰν εἶναι μικραὶ καὶ λεπτομερειακαί, δὲν παύουσι βεβαίως νὰ εἶναι οὐσιώδεις. Καὶ δὲν παύουσι νὰ εἶναι οὐσιώδεις εἰς τὰ βλέμματα ἐκείνου, ὁ ὁποῖος γνωρίζει, ὅτι ἡ ζωὴ ἀγαπᾷ καὶ τὰς λεπτομερείας της, ὅτι δηλαδὴ καὶ αἱ λεπτομέρειαι μετέχουσι τῆς οὐσίας τῆς ζωῆς. Τονίζομεν τοῦτο ἰδιαιτέρως διὰ νὰ μὴ νομισθῆ, ὅτι ἀποδίδομεν εἰς τὰς γενικὰς αὐτὰς σχηματικὰς διαιρέσεις τῆς ἱστορίας ἀξίαν ἀπόλυτον. Τὰ γενικὰ αὐτὰ σχήματα πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμεν, ἐν γνώσει τῶν μειονεκτημάτων των, ὡς

σχετικῆς ἀπλῆς ἀξίας βοηθήματα τῆς ἐπιστημονικῆς μας σκευῆς.

8.—Ὡς πρώτην περίοδον ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς ἐχαρακτήρισται τὴν τῆς πρωτογόνου τεχνικῆς. Αὕτη ἀνταποκρίνεται, κατὰ τὸν v. Gottl, εἰς τὴν περίοδον ἐκείνην τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ οἰκονομία ἦτο ἀκόμη ἄγνωστος. Ἡ τεχνικὴ προηγήθη τῆς οἰκονομίας. Οἱ εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα εὐρισκόμενοι πρωτόγονοι δὲν γνωρίζουν μὲν νὰ προβαίνουν εἰς οἰκονομίας, δὲν γνωρίζουν ἀκόμη τί σημαίνει παραγωγή, οὔτε τί σημαίνει ἀποταμίευσις, γνωρίζουν ὅμως νὰ συντηροῦν τὸ πῦρ καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν ἐργαλεῖα, ὄπλα καὶ ἄλλα τινα σκεύη, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ κατὰ τινὰς—οὔτω π.χ. κατὰ τὸν W. Korpers—συνιστᾷ ἤδη τὴν ὑπαρξιν οἰκονομίας, ὀρθότερον εἶναι νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς δρᾶσις προ-οικονομική.

Ἐπὶ ποίαν ὅμως μορφήν ἐμφανίζεται αὕτη ἡ πρωτόγονος τεχνική, ἡ προηγουμένη τῆς οἰκονομίας καὶ τόσον πτωχὴ εἰς τὸ περιεχόμενον της; Ἐμφανίζεται ἄρα γε ὡς λύσις τεχνικῶν προβλημάτων; Τίθενται ἐνώπιον τῆς συνειδήσεως τοῦ πρωτογόνου τεχνικὰ προβλήματα, πρακτικὰ προβλήματα, καὶ προβαίνει οὗτος εἰς τὴν λύσιν των συνειδητῶς; Εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἀπαντᾷ ὁ v. Gottl ἀρνητικῶς. Θὰ ἦτο παράλογον, ἐὰν ἐφανταζόμεθα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀνεγνώρισε τὴν ὑπεροχὴν, τὴν ὁποίαν ἔχουν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς τὰ ἐργαλεῖα ἀπέναντι τῶν φυσικῶν αὐτοῦ ὀργάνων, ἢ ὅτι ἐβαρύνθη, ἐργαζόμενος μόνον διὰ τῶν γυμνῶν χειρῶν του καὶ ἀπεφάσισε δι' αὐτὸ νὰ ἐφεύρῃ ἐργαλεῖα. Ὁ πρωτόγονος, ὁ εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τῆς ἐξελίξεως εὐρισκόμενος, δὲν ὑπῆρξεν «ἐφευρέτης» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν ἀποδίδομεν σήμερον εἰς τὴν λέξιν αὐτήν. Ὁ v. Gottl παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι ὁ πρωτόγονος, χωρὶς νὰ ἀναγάγῃ εἰς πρόβλημα τὴν βελτίωσιν τῶν ὄρων τῆς διαβιώσεώς του, προβαίνει οὕτως εἰπεῖν ψηλαφῶν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ καλλιτέρου, τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτει εἰς αὐτὸν ἡ σύμπτωσις καὶ ἡ τύχη. Ἡ βελτίωσις τῶν ὄρων τῆς ζωῆς ἢ μᾶλλον τὰ μέσα, δι' ὧν ἤρξατο αὕτη ἐπιτυγχανομένη, δὲν ἐφευρίσκοντο ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ προέβαλλον οὕτως εἰπεῖν ἀφ' ἑαυτῶν, εἰς τὸν πρωτόγονον δὲ ἀνήκει ἀπλῶς ἡ τιμὴ, ὅτι ἐγνώριζε νὰ ἐκτιμᾷ καὶ νὰ διατηρῇ τὸ καλλίτερον καὶ χρησιμότερον. Ὁ πρωτόγονος δὲν ἦτο ἐφευρέτης, εἶχεν ὅμως τὴν ἰκανότητα νὰ κρίνῃ καὶ νὰ συγκρίνῃ τὰ διάφορα μέσα, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὴν μορφήν λιθίνων π.χ. ἐργαλείων προπλασμάτων παρεῖχεν εἰς αὐτὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἡ τύχη. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔχει μεγίστην σημασίαν. Ἡ ἀνωτέρω παρατήρησις ἔχει σημασίαν μεγαλειτέραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἀπέδωκεν εἰς αὐτὴν ὁ v. Gottl. Καὶ ἡ σημασία τῆς διαπιστώσεως τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἦλθεν εἰς τὸν

κόσμον πεπροικισμένος με τήν δύναμιν τῆς κρίσεως, θὰ ἀποκαλυφθῆ ἀμέσως.

Ἦδη αὐτὸς οὗτος ὁ Φραγκλῖνος, ζητῶν ἴσως νὰ διορθώσῃ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Καρτέσιον, εἶπεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος διακρίνεται τῶν ἄλλων ζώων μόνον ὡς πρὸς τὸ ἐξῆς σημεῖον: ὅτι κατασκευάζει ἐργαλεῖα. Οἱ Μάρξ καὶ Ἐγγεल्ς εἰς τὴν «Γερμανικὴν ἰδεολογίαν», εἰς τὸ ἔργον δηλαδὴ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συνέγραψαν ἀπὸ κοινοῦ καὶ εἰς τὸ ὁποῖον προβαίνουν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς σύντομον μὲν, ἀλλ'ἐξαιρέτως διαφωτιστικὴν ἐπισκόπησιν τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς οἰκονομίας, διδάσκουν, ὅτι ἡ πρώτη ἱστορικὴ πρᾶξις τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ ἡ πρᾶξις, δι'ἣς ἐσημειώθη ἡ διάκρισις των ἀπὸ τῶν ἄλλων ζώων, συνίστατο οὐχὶ εἰς τὸ ὅτι «ἐσκέπτοντο», ἀλλ'εἰς τὸ ὅτι «ἤρξαντο παράγοντες τὰ μέσα τῆς διαβιώσεώς των», εἰς τὸ ὅτι ἤρξαντο δηλαδὴ—καὶ τοῦτο τονίζεται ρητῶς ὑπὸ τῶν Μάρξ καὶ Ἐγγεल्ς—«παράγοντες ἐμμέσως αὐτὴν ταύτην τὴν ὑλικὴν των ζωὴν». Τί σημαίνει ὅμως τοῦτο; Τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγουν οἱ Μάρξ καὶ Ἐγγεल्ς, προχωρεῖ κατὰ βάθος πολὺ πέραν τοῦ συμπεράσματος, εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγομεν ἡμεῖς, ὅταν λέγωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος διεκρίθη ἀπὸ τῶν ἄλλων ζώων ἀφ' ἧς ἤρξατο «σκεπτόμενος», προχωρεῖ δηλαδὴ πολὺ πέραν τοῦ συμπεράσματος ἐκείνου, κατὰ τοῦ ὁποῖου στρέφονται οἱ Μάρξ καὶ Ἐγγεल्ς. Ὁ Φραγκλῖνος, ὁ ἰδεολογικὸς οὗτος διερμηνεὺς τῆς ἀστικῆς, κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνίας, καὶ οἱ Μάρξ καὶ Ἐγγεल्ς οἱ θεωρητικοὶ οὗτοι θεμελιωταὶ τοῦ κομμουνισμοῦ, δὲν ἀνέχονται μὲν νὰ ἀναγνωρίσουν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον με τήν δύναμιν τῆς κρίσεως καὶ ὅτι δι'αὐτῆς διεκρίθη ἀπὸ τῶν ἄλλων ζώων, ζητοῦντες ὅμως νὰ καταπολεμήσουν τὴν ἄποψιν αὐτήν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστημονικῆς μας σκέψεως, προχωροῦν πολὺ πέραν τοῦ σημείου, τὸ ὁποῖον ἐπεθύμουν ἀκριβῶς νὰ ἀποφύγουν. Ὁ ἄνθρωπος ἐνεφανίσθη, κατ'αὐτούς, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ὡς ἐφευρέτης, ὡς δημιουργὸς τῶν μέσων τῆς διαβιώσεώς του, ὡς δημιουργὸς τῆς ὑλικῆς του ζωῆς. Τοῦτο προϋποθέτει κᾶτι περισσότερον τῆς ἰκανότητος, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς προϋπεθέσαμεν ὡς ὑπάρχουσαν εἰς τὸν πρωτόγονον, δηλαδὴ τῆς ἰκανότητος τοῦ νὰ κρίνῃ ἀπλῶς καὶ νὰ ἐκλέγῃ μεταξὺ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ἡ τύχη τοῦ προσφέρει, τὰ καλλίτερα καὶ χρησιμότερα.

Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν ἤρκειτο κατ'ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρίσῃ ἀπλῶς καὶ χρησιμοποιῆ τὸ καλλίτερον, ἐφ'ὅσον ἡ τύχη τὸν ὠδήγει εἰς τὴν ἀνακάλυψίν του. Ἀκολουθοῦντες μάλιστα τὴν γνώμην τοῦ ν. Gottl, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐχρη-

σιμοποιεῖ οὗτος ὡς ἐργαλεῖον, καθίστατο τοιοῦτον, δηλαδή μέσον τῆς αὐτοσυντηρητικῆς του δράσεως μόνον σὺν τῷ χρόνῳ. Ὁ λίθος π.χ. θὰ ὑπῆρξε κατ'ἀρχὰς ἀπλῶς ἀντικείμενον παιγνιώδους μᾶλλον ἐνεργείας. Θὰ ἦτο παράλογον, ἐὰν παρεδεχόμεθα, ὅτι τὸν ἐχρησιμοποίησεν ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ'ἣν διεπίστωσε τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τὴν κόψη καὶ ἀνοίξη ὠρισμένους σκληροστράκους καρπούς δὲν ἦσαν ἀρκετὰ δυνατὰ τὰ δόντια του. Λογικώτερον εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν τὸ ἀντίστροφον. Οἱ καρποὶ αὐτοὶ θὰ ὑπήχθησαν ὡς ὑλικὸν εἰς τὴν σφαῖραν τῶν βλέψεών του, ἀφ'οὗ προηγουμένως ἐγνώρισεν τὸν λίθον καὶ ἀφ'οὗ αἱ χεῖρες του συνείθισαν προηγουμένως εἰς τὸ νὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὸν καὶ δὴ κατ'ἀρχὰς ἀσκόπως. Ὁ,τι ἐλέχθη διὰ τὸν λίθον, ἰσχύει ἀσφαλῶς καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ραβδοειδὲς ξύλον ἢ ὄστοῦν. Ὁ πρωτόγονος θὰ ἤρχισεν τελείως ἀσκόπως νὰ ἐκδηλώνῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν δρᾶσιν του διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων. Σὺν τῷ χρόνῳ βεβαίως ἐξειλίχθη ἡ ράβδος εἰς ρόπαλον, προκειμένου νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὄπλον κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἢ εἰς ἀκόντιον, προκειμένου νὰ ἐξυπηρετηθοῦν δι'αὐτοῦ κυνηγετικά καὶ κυρίως ἀνάγκαι, πρωτίστως ὅμως ἐξειλίχθη εἰς γαιοτρύπανον, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται—ὡς τονίζει ἰδιαιτέρως καὶ ὁ W. Koppers (Πρβλ. Schmidt und Koppers, Gesellschaft und Wirtschaft der Völker, Regensburg)—ὡς τὸ κατ'ἐξοχὴν ἰδιάζον εἰς τὰς χεῖρας τῶν πρωτογόνων γυναικῶν ἐργαλεῖον. Ὁ λίθος ἐξειλίχθη εἰς ξύστρον, εἰς λεπίδα καὶ εἰς τρύπανον, τὸ δὲ ὄστοῦν τῆς σιαγῶνος, μὲ τοὺς χαυλιόδοντας προσηρτημένους ἀκόμη εἰς αὐτό, ἐξειλίχθη εἰς ἐργαλεῖα περισσότερον σύνθετα, εἰς τὴν σφῦραν καὶ τὸν πέλεκυν. Τὸν ἀνώτατον πάντως βαθμὸν τῆς ἐξελιξέως της προσέλαβεν ἡ πρωτόγονος αὐτὴ τεχνικὴ εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ὄπλων, εἰς τὴν ὁποίαν ἀμέσως μετὰ τὸ ρόπαλον ἀπαντῶμεν τὸ τόξον καὶ τὸ βέλος. Ποῖον τῶν τριῶν τούτων ἀντικειμένων, ὁ λίθος, τὸ ξύλον ἢ τὸ ὄστοῦν, προηγῆθη τῶν ἄλλων καὶ ἐχρησιμοποιήθη πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι τελείως γνωστόν. Ὁ v. Gottl δὲν θέτει κἄν τὸ ἐρώτημα. Ἡ νεωτέρα πάντως ἐπιστήμη τῆς προϊστορίας καὶ ἐθνολογίας ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως καὶ μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο, αἱ ἔρευναι δὲ τῶν W. W. Skeat καὶ Wilhelm Schmidt κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, πρὶν ἢ χρησιμοποίησῃ τὸν λίθον, κατεσκεύαζε τὰ ἐργαλεῖα του ἐκ ξύλων, ὀστῶν καὶ κοχυλίων. Κατὰ ταῦτα τῆς παλαιολιθικῆς περιόδου προηγῆθη καὶ ἄλλη, ἔτι παλαιότερα, περίοδος, ἡ προπαλαιολιθική, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν περίοδον τοῦ ξύλου καὶ τῶν ὀστῶν.

9.—Ἡδη τίθεται τὸ ἐρώτημα: οἱ ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ὁ τεχνικὸς

πολιτισμός ανήκει εἰς τὴν κατωτάτην αὐτὴν βαθμίδα ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς, ποῦ πρέπει νὰ καταταχθοῦν; Ἦσαν κυνηγοί, κτηνοτρόφοι ἢ γεωργοί; Κατ'ἀρχὰς βεβαίως δὲν θὰ εἶχον οὐδεμίαν τῶν ιδιοτήτων τούτων, ἀλλὰ θὰ ἤρκοῦντο, χωρὶς νὰ ἀναζητοῦν συστηματικῶς, εἰς τὸ νὰ τρέφονται μὲ ὅ,τι τυχαίως καὶ εὐκόλως εὔρισκον. Ἀφ' ἧς ὁμως στιγμῆς ἐχρησιμοποίησαν ἐργαλεῖα, ἤρξαντο κάπως συστηματικώτερον ζητοῦντες τὴν τροφήν των. Εἰς ποίαν τῶν τριῶν κατηγοριῶν, τὰς ὁποίας ἐθέσαμεν ἀνωτέρω, πρέπει νὰ ὑπαγάγωμεν τούτους;

Ὁ v. Gottl ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἔρώτημα τοῦτο κατὰ τρόπον ἀφηρημένον καὶ λύει τὸ σπουδαῖον αὐτὸ πρόβλημα κατὰ τὰς παλαιότερας ὁδηγίας τῆς προϊστορικῆς ἐπιστήμης. Οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς τὴν περίοδον τῆς πρωτογόνου τεχνικῆς, ὑπῆρξαν, κατ' αὐτόν, κυνηγοί, ἐν μέρει δὲ καὶ ἀλιεῖς. Ὁ v. Gottl ἀκολουθεῖ τὸ σχῆμα τῆς παλαιότερας προϊστορικῆς ἐπιστήμης, σχῆμα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποστηρίξει καὶ ὁ οἰκονομολόγος Fr. List καὶ συμφώνως πρὸς τὸ ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι διῆλθον διαδοχικῶς τρία στάδια ἐξελίξεως. Τροποποιῶν ἀπλῶς τὴν σειρὰν, εἰς τὴν ὁποίαν κατετάσσοντο τὰ στάδια ταῦτα, διδάσκει ὁ v. Gottl, ὅτι μετὰ τοὺς κυνηγοὺς δὲν ἔρχονται οἱ κτηνοτρόφοι, ἀλλ' ἔρχονται οἱ γεωργοὶ καὶ τελευταῖοι οἱ κτηνοτρόφοι.

Αἱ νεώτεροι ἐρευνᾶι κατέληξαν εἰς πορίσματα, δι' ὧν ἀνετράπη ἡ παλαιὰ θεωρία τῆς προϊστορικῆς ἐξελίξεως. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τοὺς εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα εὔρισκομένους πρωτογόνους—καὶ τούτους, ὡς θὰ ἴδωμεν, δεόν ἀποκλειστικῶς νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας, ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ τῆς περιόδου τῆς πρωτογόνου τεχνικῆς—, οἱ μετ' αὐτούς, δηλαδὴ εἰς τὸ δεύτερον στάδιον ἐξελίξεως ἐρχόμενοι δὲν ἐμφανίζονται ἐκπροσωποῦντες ὅλοι τὸν αὐτὸν τύπον. Ἦδη εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο στάδιον, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν γεωγραφικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν, σημειοῦται διαφορισμός καὶ δὴ διαφορισμός σπουδαῖος, δι' οὗ ἐμφανίζονται ἄλλοι μὲν τῶν εἰς τὸ στάδιον τοῦτο ἀνηκόντων λαῶν ὡς κυνηγοί, ἄλλοι ὡς γεωργοὶ καὶ ἄλλοι ὡς κτηνοτρόφοι. Αἱ κατηγορίαι αὐταὶ (τῶν κυνηγῶν, γεωργῶν καὶ κτηνοτρόφων) δὲν ἐμφανίζονται ὡς διαδεχθεῖσαι ἀλλήλας ἀναγκαῖαι κατηγορίαι ἐξελίξεως, δὲν ἐμφανίζονται ὡς στάδια, τὰ ὁποῖα ἀναγκαιῶς διῆλθον ὅλοι οἱ λαοί. Αἱ νεώτεροι ἐρευνᾶι, αἱ ὁποῖαι, ὀφειλόμεναι εἰς τοὺς Frobenius, Graebner καὶ Ankermann, ἰδίᾳ δὲ εἰς τοὺς Wilhelm Schmidt καὶ W. Koppers, υἱοθετήθησαν καὶ συνεπληρώθησαν ἐν μέρει καὶ ὑπὸ τῶν κοινωνιολόγων Franz Oppenheimer καὶ Paul Honigsheim, ἀνέτρεψαν τὸ παλαιὸν σχῆ-

μα ἐξελίξεως καὶ ἐθεμελίωσαν τὴν λεγομένην θεωρίαν τῶν σφαιρῶν ἢ κύκλων πρωτογενοῦς πολιτισμοῦ, θεωρίαν, περὶ ἧς καὶ ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν «Ἡ κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας» καὶ ἀλλαχοῦ ἐπανειλημένως ὠμιλήσαμεν. Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν—καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τὰς γενικὰς γραμμάς της—, μετὰ τοὺς εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα εὐρισκομένους κυνηγούς ἐσημειώθησαν εἰς τὴν προϊστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος τρεῖς διάφοροι πρὸς ἀλλήλους κύκλοι πολιτισμοῦ, τῶν ὁποίων οἱ χαρακτῆρες ἀπετέλεσαν ὀρμητήρια καὶ ὄχι διαδοχικῶς ἀναπτυχθεῖσας βαθμίδας ἐξελίξεως. Ἐὰν πιστοποιῆται ὁμοιομορφία τις προϊστορικῆς ἐξελίξεως εἰς διαφόρους λαούς, τοῦτο ὀφείλεται ὄχι εἰς τὸ ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ ἠκολούθησαν πράγματι τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, ἀλλ'εἰς τὸ ὅτι μεγάλαι μεταναστεύσεις (μεταναστεύσεις ὄχι μόνον λαῶν, ἀλλὰ καὶ μεμονωμένων ἐθίμων) μετεβίβασαν πολλὰ τῶν χαρακτηριζόντων ἕκαστον τῶν κύκλων πολιτισμοῦ στοιχεῖων καὶ εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς ἄλλους κύκλους λαούς. Οἱ τρεῖς πρωτογενεῖς κύκλοι εἶναι: οἱ τῶν κυνηγῶν (ἐννοεῖται πάντως τῶν ἀνωτέρων κυνηγῶν ἢ τοτεμιστῶν, διότι οἱ κατώτεροι κυνηγοὶ ἀνήκουν εἰστὰ πρῶτα στάδια τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς καὶ προηγήθησαν, ὡς ἐλέχθη ἤδη, τῶν τριῶν τούτων κύκλων), τῶν γεωργῶν καὶ τῶν κτηνοτρόφων. Ὁ κύκλος τῶν κυνηγῶν χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ ἐξωγάμου πατρικοῦ δικαίου, ὁ τῶν γεωργῶν ὑπὸ τοῦ ἐξωγάμου μητρικοῦ δικαίου, τέλος δὲ ὁ τῶν κτηνοτρόφων ἔχει ὡς κύριον χαρακτηριστικόν του τὴν μεγάλην οἰκογένειαν πατρικοῦ δικαίου. Ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν κύκλων τούτων προκύπτουν ἄλλοι δευτερογενεῖς κύκλοι πολιτισμοῦ. Ὅπου μάλιστα τὴν διείσδυσιν εἰς μητριαρχικῶς συγκεκριμένους γεωργοὺς προεκάλεσαν νομάδες κτηνοτρόφοι, ὡς οἱ Τουρκο-Τάταροι, οἱ Σεμιτο-Χαμίται καὶ οἱ Ἰνδογερμανοὶ (τοῦτο συνέβη ἰδίως εἰς τὰς μεγάλας καρποφόρους παραποταμίους ἐκτάσεις τῆς γῆς), ἐκεῖ ἐτέθησαν αἱ βάσεις μεγάλων ἱστορικῶν πολιτισμῶν. Περιφέρειαι, ὡς αἱ τῶν ποταμῶν Εὐφράτου καὶ Τίγρητος, Ἰνδοῦ καὶ Νείλου, ἐχρησίμευσαν ὡς τὰ εὐτυχῆ τέρματα μεγάλων κοσμοϊστορικῶν μεταναστεύσεων.

Τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς διακρίσεως τῶν τριῶν σφαιρῶν πρωτογενοῦς πολιτισμοῦ ἀπ'ἀλλήλων θὰ ἐκτιμήσωμεν ἰδιαιτέρως, ὅταν θὰ εἰσέλθωμεν κατωτέρω εἰς τὴν μελέτην τῆς δευτέρας περιόδου ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρώτην περίοδον, περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἤδη, αὕτη ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς προηγηθέντας τῶν κύκλων τούτων πολιτισμοῦ κατωτάτους κυνηγούς. Φορεῖς τῆς πρωτογόνου τεχνικῆς δὲν ἦσαν οἱ κυνηγοὶ ἐν γένει, ὅπως δι-

δάσκει ὁ ν. Gottl. Οἱ ἀνώτεροι κυνηγοί, οἱ λεγόμενοι τοτεμισταί, ἀνήκουν, ὅπως καὶ οἱ γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι, εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Μόνον οἱ κατώτατοι κυνηγοὶ ἀνήκουν εἰς τὴν προ-οικονομικὴν περίοδον τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν περίοδον τῆς πρωτογόνου τεχνικῆς. Ἐπιμένομεν δὲ—παρὰ τὴν γνώμην π.χ. τοῦ Koppers—νὰ ὀνομάζωμεν τὴν περίοδον ταύτην τῆς πρωτογόνου τεχνικῆς ὡς «προ-οικονομικὴν», διότι ἐν τῷ πλαισίῳ αὐτῆς αἱ κατὰ μέρος μόνον πράξεις τοῦ ἀνθρώπου τελοῦν ὑπὸ τὸ κράτος «τάξεώς» τινος, ἐν ᾧ τὸ σύνολον τῶν πράξεων, δι' ὧν ἐπιδιώκεται ἡ κάλυψις τῶν ἀναγκῶν του, δὲν ἐμφανίζεται ἀκόμη συστηματικῶς ὑπηγμένον ὑφ' ὠρισμένην τάξιν. Ἄλλως τε ἡ πρωτόγονος σκέψις—καὶ ἐπικαλούμεθα ἐνταῦθα τὴν ἐξαιρέτως διαφωτιστικὴν ἔρευναν τοῦ ἐθνολόγου καὶ ἐξερευνητοῦ J. Winthuis, ἔρευναν, τῆς ὁποίας τὰ πορίσματα εὔρηνται διατετυπωμένα εἰς τὸ ἔργον του «Das Zweigeschlechterwesen (Lösungsversuch der ethnologischen Hauptprobleme auf Grund primitiven Denkens)» Leipzig 1928—εἶναι κατ' ἀρχὴν ἐστραμμένη πρὸς ἄλλας κατευθύνσεις καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀντιμετωπίσεως οἰκονομικῶν ἀναγκῶν. Ἡ πρωτόγονος σκέψις εἶναι κατ' ἀρχὴν γενετησίου περιεχομένου. Εἰς πολλοὺς τῶν σήμερον ζώντων ἀγρίων ἢ καὶ ἀπλῶς ἀπολιτίστων λαῶν, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιοῦμεν κατ' ἀνάγκην ὡς μόνον παραδείγματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον προϊστορικῶν ἀνθρώπων, ἡ σημασία αὐτῶν τούτων τῶν λέξεων, δι' ὧν ὀνομάζονται ἀντικείμενα, ὡς ὁ ὀφθαλμός, ἡ ρίς, τὸ στόμα, καὶ ἡ γλῶσσα, εἶναι διαφορουμένη, τῶν λέξεων τούτων ὑποδηλουσῶν συγχρόνως καὶ τὰ συγγενοῦς σχήματος γεννητικὰ ὄργανα. Αὐτὰ ταῦτα τὰ τραγούδια των περιγράφουν καὶ ἐξυμνοῦν μὲ τὴν γλῶσσαν τῶν εἰκόνων τὸν actus generationis. Καὶ αἱ κινήσεις τῶν δακτύλων των ἀκόμη, αἱ χειρονομίαι των ἐν γένει ἔχουν κατ' ἀρχὴν νόημα αἰσθησιακόν. Ἐκεῖ, εἰς τὴν γενετήσιον σφαῖραν, εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐστραμμένη ἡ σκέψις τοῦ πρωτογόνου. Ἐκεῖ δοκιμάζεται ἡ ἀντοχὴ τῆς διανοητικῆς, ὅπως ἴσως καὶ τῆς σωματικῆς του δυνάμεως. Ὁ Winthuis, διαφωνῶν πρὸς τὸν W. Schmidt, δὲν παραδέχεται βεβαίως, ὅτι αἱ πρωτόγονοι φυλαὶ τῆς σήμερον εἰκονίζουσι πιστῶς τοὺς πρωτοπλάστους ἀνθρώπους, τοὺς πρόπατοράς μας. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ Αὐστραλοὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμεύσουν ὡς πιστὰ παραδείγματα προϊστορικῶν ἀνθρώπων. Ὅσοι ἐμφανίζονται σήμερον ὡς πρωτόγονοι ἔχουν ζήσει, ὡς καὶ ἡμεῖς, χιλιετηρίδων ἴσως ἱστορίαν. Ἐρωτᾶται ὅμως: ἐάν, παρὰ τὸ μακρὸν ἔστω παρελθόν των, δὲν κατῴρθωσαν οἱ λαοὶ αὐτοὶ νὰ ἀπαλλάξουν ἀκόμη τὴν σκέψιν των ἀπὸ

τὴν ἀποκλειστικὴν σχεδὸν προσήλωσίν της εἰς τὴν γενετήσιον σφαῖραν (εἶναι δὲ ἡ σφαῖρα αὕτη ἡ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἀφ' ἑαυτῆς, δι' αὐτομάτων ἐνεργειῶν, ἀποκαλυπτομένη εἰς τὸν ἄνθρωπον), πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ προϋποθέσωμεν εἰς τὸν κατέχοντα τὴν κατωτάτην βαθμίδα προϊστορικὸν ἄνθρωπον ἐνδιαφέροντα πολυπλοκώτερα, ὡς τὸ τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως τῶν πρὸς τὸν πλησίον σχέσεων; Ἡ σκέψις τοῦ καθ' αὐτὸ πρωτογόνου, παθητικὴ κατ' ἀρχὴν εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐκδήλωσίν της, περιοριζομένη δηλαδὴ τὸ πολὺ εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρίζῃ ἀπλῶς τὸ καλλίτερον καὶ χρησιμότερον, ἐφ' ὅσον ἡ σύμπτωσις καὶ ἡ τύχη ἔφερον τοῦτο ἐνώπιόν της (εἰς τὴν τύχην ὀφείλεται, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἡ ἐμβρυώδης ἀνάπτυξις τῆς πρωτογόνου τεχνικῆς), ἀνεπτύχθη ἐνεργότερον μόνον εἰς τὴν γενετήσιον σφαῖραν, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὁποίαν ἐξηγοῦνται καὶ αἱ πλείσται θρησκευτικαὶ τοῦ πρωτογόνου παραστάσεις. Αὐτὸς οὗτος ὁ εἰς τοὺς ἀνωτέρους πλέον κυνηγούς ἰδιάζων τοτεμισμός, περὶ οὗ ἀμέσως κατωτέρω θὰ ὁμιλήσωμεν, συνδέεται ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν αἰσθησιακὴν κατεύθυνσιν τῆς πρωτογόνου σκέψεως καὶ ἐμφανίζει κατ' ἀκολουθίαν αὐτὸ τοῦτο τὸ δεύτερον στάδιον τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ σὺν τῷ χρόνῳ μόνον ἀπομακρυνόμενον τῆς ἰδιαζούσης εἰς τὸν καθ' αὐτὸ πρωτόγονον ροπῆς, ὅπως ἐπικοινωνῆ πρὸς τὰ ἔξω κυρίως διὰ τοῦ *medium* τῶν πρὸς τὸν γενετήσιον ὄργανισμὸν συνδεομένων παραστάσεων του.

10.—Αἱ νεώτεροι ἔρευναι, ἀναιρέσασαι, ὡς ἐλέχθη ἤδη, τὴν παλαιὰν θεωρίαν, καθ' ἣν ὅλοι οἱ λαοὶ διῆλθον ἀναγκαίως καὶ καθ' ὁμοιόμορφον σειρὰν ἐξελίξεως τὰ στάδια τῶν κυνηγῶν, κτηνοτρόφων καὶ γεωργῶν, καὶ θεμελιώσασαι τὴν νέαν θεωρίαν περὶ τῶν τριῶν κύκλων πρωτογενοῦς πολιτισμοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐνεφανίσθησαν μετὰ τοὺς κατωτάτους κυνηγούς, δὲν ἀποφαίνονται περὶ τῆς σειρᾶς, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν εἰς τὴν ἐμφάνισίν των οἱ κύκλοι οὗτοι. Κατ' ἀρχὴν βεβαίως παραδέχονται αὐτοὶ οὗτοι οἱ Schmidt καὶ Koppers, ὅτι οἱ τρεῖς κύκλοι πρωτογενοῦς πολιτισμοῦ δὲν ἐξεπήδησαν ταύτοχρόνως ἐκ τῶν κόλπων τῶν ἀπολύτως πρωτογόνων, δηλαδὴ τῶν κατωτάτων καὶ εἰς τὰς πρώτας κυρίως περιόδους τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς ἀνηκόντων κυνηγῶν. Ἄγνωστον ὅμως εἶναι, ποῖος τῶν τριῶν κύκλων προηγῆθη τοῦ ἄλλου. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τοῦ τεχνικοῦ πάντως πολιτισμοῦ, ἐκεῖνος τῶν τριῶν κύκλων, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζει πολλὰ στοιχεῖα κοινὰ πρὸς τοὺς κατωτάτους κυνηγούς καὶ παριστᾷ οὕτως εἰπεῖν τὸ μεταβατικὸν στάδιον ἀπὸ τῆς πρώτης εἰς τὴν δευτέραν περίοδον ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς, εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ ἐξωγάμου πατρικοῦ

δικαίου χαρακτηριζόμενος κύκλος τῶν ἀνωτέρων κυνηγῶν, δηλαδή τῶν τοτεμιστῶν..

Ὁ τοτεμισμὸς εἶναι μία τῶν μᾶλλον διαδεδομένων εἰς τοὺς πρωτογόνους θρησκευτικῶν δοξασιῶν. Τοτεμισταὶ λέγονται ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι πιστεύουν εἰς τὴν μυστικὴν καὶ αἰωνίαν σχέσιν τῆς φυλῆς των ἢ τῆς ομάδος των πρὸς ὠρισμένον εἶδος ζῶων, φυτῶν ἢ καὶ ἄλλων, ἔστω καὶ ἀνοργάνων ἀντικειμένων, σχέσιν, ἢ ὅποια, ὅπως τονίζει ὁ Ankermann, «ἐκλαμβάνεται κατὰ κανόνα ὡς συγγένεια καὶ ἐπιβάλλει εἰς ἀμφοτέρωθεν τὰ μέρη ὠρισμένας ὑποχρεώσεις». Αἱ ἐθνολογικαὶ ἔρευναι ἀπέδειξαν, ὅτι ὁ τοτεμισμὸς, ἄγνωστος τελείως εἰς τοὺς κατωτάτους κυνηγούς, προϋπέθεσεν ὠρισμένην τινὰ ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρώπων, ἰδιάζει δὲ κυρίως (ἀδιάφορον, ἐὰν διεδόθη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς) εἰς τοὺς ἀνωτέρους κυνηγούς, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ τὸ πρῶτον ἀνεπτύχθη. Ὁ τοτεμισμὸς εἶναι ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖον, τὸ ὅποιον κυρίως διακρίνει τοὺς ἀνωτέρους τῶν κατωτάτων κυνηγῶν. Οἱ W. Schmidt καὶ W. Koppers, βασισθέντες ἐν πολλοῖς ἐπὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Ernst Grosse, ὁ ὅποιος πρῶτος συνέλαβε τὴν ἔννοιαν τῶν «ἀνωτέρων κυνηγῶν», θεωροῦν ὡς γνήσια παραδείγματα ἀνωτέρων κυνηγῶν ἢ τοτεμιστῶν μέγα μέρος Αὐστραλῶν, ὡς καὶ ἰθαγενῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐρευνῶν τοῦ O. Menghin, ὁ ὅποιος ἐφήρμοσε τὴν θεωρίαν τῶν κύκλων πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν προϊστορίαν, (πρβλ. τὴν πραγματείαν του «Prähistorische Archäologie und Kulturhistorische Methode», δημοσιευθεῖσαν ἐν «Semaine d' Ethnologie religieuse. Comte rendu analytique de la IIIe Session», 1923) δυνάμεθα βασίμως νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι εἰς τὰ τελευταῖα στάδια τῆς εὐρωπαϊκῆς νεοπαλαιολιθικῆς περιόδου ἀνεπτύχθησαν τὸ πρῶτον οἱ ἀνώτεροι κυνηγοὶ ἢ τοτεμισταί.

Νομίζομεν, ὅτι δὲν ἐξερχόμεθα τελείως τῶν ὁρίων τῆς παρουσίας πραγματείας, ἐὰν ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων τὰ αἴτια τῆς γενέσεως τοῦ τοτεμισμοῦ, κατ' ἀκολουθίαν δὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὑπερενικήθη τὸ στάδιον τῶν κατωτάτων κυνηγῶν διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀνωτέρων εἰς τεχνικὸν καὶ οἰκονομικὸν πολιτισμὸν συναδέλφων των. Οἱ Schmidt καὶ Koppers, ἂν καὶ θεολογικῆς μάλιστα προελεύσεως ἰδεαλισταί, ὑπερβάλλουν εἰς Μαρξισμόν αὐτὸν τοῦτον τὸν Friedrich Engels, ὁ ὅποιος εἰς τὸ ἔργον του «περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς οἰκογενείας, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς πολιτείας» δὲν ἐρμηνεύει τὴν προϊστορίαν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, καὶ διδάσκουν, ὅτι ἡ γένεσις τοῦ τοτεμισμοῦ, ὅπως καὶ ἐν γένει πᾶσαι αἱ μεταβολαὶ εἰς τὴν προϊστορίαν, ὀφείλονται εἰς αἴτια οἰκονομικά. Λαμβάνοντες

ἀφορμὴν ἀπὸ τοὺς Ἀνδαμανέζους ἢ Ἀνδαμάνους (οἱ ἰθαγενεῖς οὗτοι τῶν βορειοδυτικῶς τῆς Σουμάτρας κειμένων ὁμωνύμων νησιδίων ἀπέτελεσαν τὸ προσφιλέστερον ἀντικείμενον ἐρεύνης τοῦ W. Schmidt), διδάσκουν, ὅτι οἱ λαοὶ αὐτοὶ παριστοῦν τὸ μεταβατικὸν στάδιον τῶν κατωτέρων πρὸς τοὺς ἀνωτέρους κυνηγούς. Εἰς τοὺς Ἀνδαμανέζους εἶναι ὁ τοτεμισμὸς ἄγνωστος. Γνωστὴ ὅμως εἶναι—καὶ τοῦτο ἔχει σημασίαν—ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων μεταξύ τῶν κατοικούντων τὰς ἀκτὰς καὶ τῶν κατοικούντων τὸ ἐσωτερικὸν τῶν νήσων ἰθαγενῶν. Ὅ,τι περισσεύει εἰς τὰς ἀκτὰς ἀνταλλάσσεται μὲ ὅ,τι περισσεύει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν νήσων. Ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι συγγενὴς πρὸς ὅ,τι ἴσχυεν εἰς τοὺς τοτεμιστὰς τῆς Αὐστραλίας καὶ τῆς βορείου Ἀμερικῆς. Τὸ εἶδος τῶν ζώων ἢ φυτῶν, τὸ ὅποιον ἡ φύσις παρέχει ἀφειδῶς, χαρακτηρίζεται ὡς ἱερόν, μεταβάλλεται εἰς τοτέμ καὶ ἡ χρῆσις του ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς. Ἐὰν οἱ Ἀνδαμανέζοι ἀνταλλάσσουν μόνον τὰ περισσεύματα τῶν προϊόντων των, οἱ τοτεμιστὰὶ ἀπέχουν κατὰ κανόνα τελείως τῆς χρήσεως τῶν ζώων ἢ φυτῶν, τὰ ὅποια ἡ φύσις παρέχει εἰς αὐτοὺς ἀφειδῶς, μεταβάλλοντες ταῦτα εἰς «τοτέμ» καὶ χρησιμοποιοῦντες αὐτὰ ἐν τῷ συνόλω των ὡς ἀντικείμενα ἀνταλλαγῆς. Τὸ ἀντικείμενον ἀνταλλαγῆς, τοῦ ὁποίου ἡ σημασία ὑπῆρξε κατ'ἀρχὰς ἀπλῶς οἰκονομική, προάγεται εἰς «τοτέμ», εἰς πνεῦμα ἱερόν. Εἰς τὴν οἰκονομικὴν σκοπιμότητα προσδίδεται νόημα θρησκευτικόν, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ καὶ μαγικόν (ἡ μαγεία προῆλθε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν πολλοῖς ἐκ τοῦ τοτεμισμοῦ).

Εἰς τὸν τρόπον αὐτόν, μὲ τὸν ὅποιον ἐρμηνεύουν τὴν γένεσιν τοῦ τοτεμισμοῦ οἱ Schmidt καὶ Koppers, θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀντιτάξῃ πολλὰς παρατηρήσεις. Ἀρκούμεθα πάντως ἐνταῦθα εἰς τὸ νὰ τονίσωμεν, ὅτι ὁ τοτεμισμὸς ἐρμηνεύεται καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλα αἷτια, πρὸς αἷτια «σεξουαλιστικά», συγκεκριμένως δὲ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ J. Winthuis διαπιστωθεῖσαν τάσιν τῆς πρωτογόνου σκέψεως, ὅπως προσδίδῃ εἰς τὰ πάντα νόημα αἰσθησιακόν. Μὴ δυναμένη ἡ πρωτόγονος σκέψις νὰ συνδυάσῃ αἰτιολογικῶς τὸν *actus generationis* πρὸς τὴν σύλληψιν, ἀποδίδουσα δὲ εἰς τὸν *actus* αὐτὸν μόνον τὴν ἀπόφραξιν τοῦ γυναικείου *uterus*, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν γονιμοποίησιν, ἀπέδωκεν εἰς ὠρισμένα ζῶα, ἰδίᾳ εἰς ζῶα, εἰς τὰ ὅποια δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ διακρίνῃ ὁ πρωτόγονος τὴν ὑπαρξιν γένους καὶ τὰ ὅποια ἐθεώρει ὡς συννεοῦντα ἐν ἑαυτοῖς ἀμφότερα τὰ γένη, (τοιαῦτα ἀκριβῶς ζῶα, ὡς π.χ. τὰ πτηνὰ, τὰ ἔρπετὰ καὶ τὰ ἔντομα ἐμφανίζονται συνήθως ὡς «τοτέμ», ἀπέδωκεν, ἐπαναλαμβάνομεν, εἰς τοιαῦτα ζῶα ἢ μᾶλλον εἰς τὴν μυστικὴν ἐπέμβασίν των τὴν γονιμοποίησιν τῶν γυναικῶν καὶ τὴν διαιώνισιν

του εΐδους. Ούτως ἐξηγεΐται καὶ ἡ συγγένεια τοῦ αἵματος, τὴν ὁποίαν πιστεύουν οἱ τοτεμισταὶ ὡς ὑπάρχουσιν μεταξύ ἑαυτῶν καὶ τοῦ τοτέμ, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ὁποίου τελοῦν.

Ἐὰν ὀρμηθῶμεν ἐκ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς, ἡ ὁποία φαίνεται ὀλιγώτερον ἐξεζητημένη καὶ συνδέεται πρὸς τὸ ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι ὁ πρωτόγονος ἤρξατο ἐνεργῶς ἀσκῶν τὴν σκέψιν του ἀποκλειστικῶς σχεδὸν εἰς τὴν γενετήσιον σφαῖραν, οὐχὶ δὲ—ὅπως ἐσφαλμένως παραδέχεται ὁ W. Koppers—διὰ τῆς «ἐλλόγου» ἀντιμετωπίσεως οἰκονομικῶν ἀναγκῶν, θεμελιούται ἔτι ἀσφαλέστερον ἢ ὑπὸ τοῦ v. Gottl-Ottlilienfeld ὑποστηριζομένη θεωρία, καθ' ἣν ὁ πρωτόγονος δὲν ἐγνώρισε κατ' ἀρχὰς οἰκονομίαν. Οἱ Schmidt καὶ Koppers προϋποθέτουν καὶ χαρακτηρίζουν ὡς προηγηθὲν μάλιστα τοῦ δευτέρου σταδίου ἐξελίξεως τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ κᾶτι, τὸ ὁποῖον ἐπηκολούθησεν ἀπλῶς. Ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς πρωτογόνους νὰ ἀφήνουν ἀνέπαφον ὅ,τι ἡ φύσις πλουσιώτερον παρείχε (εἰς «τοτέμ» μετεβάλλετο, ὡς ἐλέχθη ἤδη, τὸ μᾶλλον διαδεδομένον εἰς τὴν περιοχὴν των ζῶν)—καὶ νὰ ἀρκοῦνται εἰς ὅσα, ἐκτὸς αὐτοῦ, προσέφευγον ἢ φύσις. Τὰ νέα τεχνικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διέθετον, ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐξαιρέσουν τῆς σφαίρας τῶν βλέψεων των ὅ,τι ἕως χθὲς ἀπετέλει τὸ εὐκολώτερον ἀντικείμενον λείας καὶ νὰ συνδέσουν πρὸς αὐτὸ ἄλλας ἀνάγκας, ἰδίᾳ δὲ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐρμηνεύσουν δι' αὐτοῦ κατὰ τρόπον μυστηριώδη καὶ θρησκευτικὸν τὰς ἐκ τῆς γενετησίου των ζωῆς ἀπορροεούσας ἀπορίας. Ὅταν ἡ τεχνικὴ πρόοδος ἐδημιούργησε καὶ τὴν πιθανότητα οἰκονομικῆς ὀργανώσεώς του—(ἢ ἀποταμίευσις ὑπῆρξε τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς αὐτήν)—, ὅταν ἡ ἐπαφὴ των πρὸς ἄλλας, κατ' ἀνάλογον τρόπον ὀργανωμένης φυλάς, ἐγέννησε καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνταλλαγῆς προϊόντων, τότε μετεχειρίσθησαν καὶ τὰ «τοτέμ» ὡς ἀντικείμενα ἀνταλλαγῆς, ἀφ' οὔ οὔτως ἢ ἄλλως εἶχον παραιτηθῆ τῆς χρήσεώς των καὶ ἀφ' οὔ εἶχον κηρύξει ταῦτα ἀπηγορευμένα, δηλαδὴ «ταμπού», ὡς πρὸς ἑαυτούς. Οἱ Ἀνδαμανέζοι, τοὺς ὁποίους οἱ Schmidt καὶ Koppers χρησιμοποιοῦν ὡς παραδείγματα πρωτογόνων, οἱ ὁποῖοι, χωρὶς νὰ εἶναι ἀκόμη ἀνώτεροι κυνηγοὶ καὶ τοτεμισταὶ, ἐγνώριζον τὴν ἀνταλλαγὴν, δὲν ἀποτελοῦν ἐπιχείρημα ἰκανὸν διὰ νὰ μᾶς πείσῃ, ὅτι πρὸ τῶν τοτεμιστῶν ἐγνώρισεν ἡ ἀνθρωπότης ἐξελιγμένην οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν. Οἱ Ἀνδαμανέζοι—καὶ τοῦτο ὑποθέτει αὐτὸς οὔτος ὁ W. Wundt εἰς τὸ ἔργον του «Elemente der Völkerpsychologie»—ὑπέστησαν, ὅπως ἀποδεικνύει καὶ ὁ ἰδιαιτέρως προηγμένος καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἰουδαϊκὴν παράδοσιν συγγενεῶν μονοθεϊσμός των, μεγάλας ἐπιδράσεις ἐκ μέρους

ἄλλων λαῶν. Κατ'ἀρχὴν λοιπὸν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὰ πρῶτα στοιχεῖα οἰκονομίας ἤρξαντο ἐκκολαπτόμενα εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀνωτέρων κυνηγῶν ἢ τοτεμιστῶν καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς εἰσελθούσης εἰς τὸ δεύτερον στάδιόν της τεχνικῆς προόδου.

Ποῖα εἶναι ὅμως τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς σημειωθείσης τεχνικῆς προόδου; Τί εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὀμιλῶμεν περὶ τοῦ δευτέρου σταδίου της καὶ περὶ τῆς ὑπερνικῆσεως τῆς ἀπολύτως πρωτογόνου τεχνικῆς;

Ὁ Ἄγγλος ἔθνολόγος James George Frazer, ὁ ὅποιος ἠσχολήθη σὺν τοῖς ἄλλοις ἰδιαιτέρως καὶ μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ τοτεμισμοῦ, (Πρβλ. τὸ ἔργον του «Totemism and Exogamy», ὡς καὶ τὸ θεμελιῶδες σύγγραμμά του «The Golden Bough»¹⁾ θεωρεῖ τοὺς τοτεμιστὰς ὡς διακριθέντας κυρίως διὰ τῆς ἰδιαιτέρως ἀναπτυχθείσης παρ'αὐτοῖς χειρωνακτικῆς δεξιότητος. Τοῦτο ἀρκεῖ διὰ νὰ χωρίση τελείως ἀπ'ἀλλήλων δύο κόσμους, τὸν κόσμον τῶν τοτεμιστῶν ἀπὸ τοῦ κόσμου τῶν κατωτάτων κυνηγῶν. Ἐν ᾧ οἱ τελευταῖοι οὔτοι, ὡς ἐλέχθη ἤδη ἐπανειλημένως, ἐχρησιμοποιοῦν τὸ ὑλικὸν τῆς φύσεως μόνον, ἐφ'ὅσον τοῦτο κατὰ τύχην ἐτίθετο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των, οἱ τοτεμισταὶ ἄρχονται ἀντιμετωπίζοντες συστηματικῶς καὶ συνειδητῶς τὸ πρόβλημα τῆς τεχνικῆς, καλλιεργοῦν ἰδιαιτέρως τὴν χειροτεχνίαν καὶ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν --τοῦτο ἀπεδείχθη πλέον, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διασωθέντων μνημείων τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς νεοπαλαιολιθικῆς περιόδου-- ὡς οἱ ἐφευρέται τῆς λειαντικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ λίθου. Εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν ταύτην προέβαινον δι'εἰδικοῦ ὄργανου σωζομένου ἀκόμη εἰς τὴν βόρειον Αὐστραλίαν, ὄργανου ἀπαρτιζομένου ἐκ δύο τμημάτων, ἑνὸς ξυλίνου καὶ ἑνὸς λιθίνου: τῆς ξυλίνης λαβῆς καὶ τῆς προσηρτημένης ἢ μᾶλλον ἐνσφηνωμένης εἰς τὸ παχύτερον κᾶπως ἄκρον της λιθίνης λεπίδος.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προβῶμεν εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῶν διαφορῶν τεχνικῶν ἐπιτευγμάτων, τὰ ὅποια ὀφείλονται εἰς τοὺς τοτεμιστὰς. Ἀρκούμεθα εἰς τὸ νὰ τονίσωμεν, ὅτι εἰς τὴν τέχνην τῆς κατασκευῆς παραγωγικῶν καὶ πολεμικῶν ἐργαλείων ἐσημείωσαν οὔτοι πρόοδον σημαντικὴν. Εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὐτῆς ταύτης τῆς βελόνης ἢ ἐφεύρεσις. Πάντως ὅμως—καὶ τοῦτο ἔχει σημασίαν—ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς, ἡ ὅποια συνδέεται πρὸς τὰς τοτεμιστὰς, ὅσονδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξε σημαντικὴ (συν-

1. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Frazer ἔχει, εἰς περιορισμένην ἔκδοσιν καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ ἐκτεταμένῃ μορφῇ τῶν ἑπτὰ τόμων, ἐκδοθῆ καὶ γερμανιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Der goldene Zweig».

ίστατο δὲ αὐτὴ κυρίως, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὸ ὅτι συνειδητῶς πλέον ἀντιμετωπίσθησαν τὰ προβλήματα τῆς τεχνικῆς), δὲν ἐστράφη πρὸς θεμελιωδῶς νέας κατευθύνσεις, ἀλλ' ἠκολούθησε τὴν κατεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἤδη χαράξει ἡ πρωτόγονος τεχνική. Καὶ ἐγεννήθη μὲν, διὰ τῆς συνειδητοποιήσεως κυρίως τῶν τεχνικῶν προβλημάτων, ἐμβρυώδης τις μορφή οἰκονομίας, ἐγεννήθη συγκεκριμένως αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐμπόριον ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀνταλλαγῆς τροφίμων καὶ χειροτεχνικῶν προϊόντων, ἐγκατελείφθη ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκιακῆς οὕτως εἰπεῖν ἀπομονώσεως καὶ ἰδρῦθη ἡ ἐπὶ τῆς ὀργανώσεως τῶν φυλῶν, γενῶν ἢ καὶ μικροτέρων μονάδων αἵματος βασιζομένη οἰκονομία, δὲν ἐμφανίζεται ὅμως ἀκόμη ὑπερνικηθὲν τὸ στάδιον τοῦ κυνηγίου καὶ τῆς ἀλιείας. Διὰ τὴν ὑπερνίκησιν τούτου ἐχρειάζοντο καὶ ἄλλα τινὰ μέσα.

11.—Κυνηγοὶ θὰ ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ πρῶτοι, οἱ ὁποῖοι ἐπεχείρησαν νὰ ἐξημερώσουν ζῶα, ἐγκαινιάσαντες οὕτοι τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὸν νομαδισμόν, τὸν δεύτερον τοῦτον κύκλον πρωτογενοῦς πολιτισμοῦ. Οἱ Schmidt καὶ Koppers ἀπέκρουσαν ἐπιτυχῶς τὴν περὶ νομάδων θεωρίαν τοῦ E. Hahn, καθ' ἣν ἡ κτηνοτροφία προϋπέθεσε τὴν γεωργίαν. Περιοδεύοντες κυνηγοὶ τῆς Κεντρῶας Ἰσως Ἀφρικῆς ἠχθησαν ἐκ τῆς θήρας εἰς τὴν κτηνοτροφίαν. Αὕτῃ εἶναι ἡ ὑπόθεσις, ἡ ὁποία συγκεντρώνει ὑπὲρ αὐτῆς τὰς περισσοτέρας τῶν πιθανοτήτων.

Πιστοποιοῦντες σήμερον χρονογραφικῶς τὸ γεγονός, ὅτι ὠριμένοι ἄνθρωποι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνώτεροι κυνηγοί, ἀπεφάσισαν ἡμέραν τινὰ νὰ συλλάβουν, καὶ νὰ ἐξημερώσουν ἄγρια ζῶα, δὲν εἴμεθα πλέον εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσωμεν πλήρως τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ γεγονός τοῦτο, καὶ τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας θὰ συνήνητησαν οἱ πρῶτοι κτηνοτρόφοι εἰς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβον καὶ τὸ ὁποῖον σήμερον ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς ἀπλούστατον καὶ φυσικόν. Ὁ E. Hahn ἐτόνισεν ἐπανειλημμένως τὰς μεγάλας δυσκολίας, τὰς ὁποίας θὰ συνήνητησαν οἱ πρῶτοι κτηνοτρόφοι, ὅταν ἀπεφάσισαν νὰ συλλάβουν ἄγρια ζῶα, νὰ δαμάσουν ταῦτα καί, ὅπερ τὸ σπουδαιότερον, νὰ ἐξασφαλίσουν ὑπὸ τὸ νέον τοῦτο καθεστῶς τῆς περιεσταλαμένης ἐλευθερίας τῶν ζώων, τὴν ἀναπαραγωγῆν των. Ἐὰν ἐκτιμήσωμεν δεόντως τὰς δυσκολίας αὐτάς, πρέπει νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ σημεῖον νὰ ὑπερνικήσῃ αὐτάς, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε προαχθῆ εἰς στάδιον τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ἰδιαίτερος ἐξειλιγμένον, εἰς στάδιον, τὸ ὁποῖον καὶ ἰδιαίτερον τεχνικῶν δεξιοτήτων τὴν ὕπαρξιν προϋπέθεσε καὶ ὄργανα ἄλλα, πλὴν τῶν χειρῶν, ἀσφαλῶς προαπήτησε.

Ἦ ὄχι μόνον ἡ θήρα καὶ ἡ γεωργία, περὶ ἧς κατωτέρω ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτὴ αὐτὴ ἡ κτηνοτροφία δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῆ, ἐὰν δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς. Μόνον δι' αὐτῆς νοοῦνται καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθοῦν τὰ μεγάλα αὐτὰ βήματα τῆς προϊστορίας, τὰ ὅποια, ἂν καὶ δὲν μᾶς ἔχουν παραδοθῆ ἱστοριογραφικῶς, ἂν καὶ δὲν ἔχουν περιγραφῆ καὶ διατυπωθῆ εἰς ὅλον τὸ σκοτεινὸν δι' ἡμᾶς μεγαλεῖον των καὶ ἐν συνδυασμῶ πρὸς ὅλας τὰς θυσίας, τὰς ὁποίας ἀσφαλῶς ἐστοίχισαν, εἶναι δυνατὸν κάλλιστα νὰ ἀναπαρασταθοῦν διὰ τῆς φαντασίας μας, ἐὰν ἐπιτρέψωμεν εἰς αὐτήν—καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν πρέπει νὰ τὸ ἐπιτρέψωμεν—, ὅπως ὑπερβῆ τὰ ὑπὸ τῶν πενιχρῶν προϊστορικῶν μνημείων τιθέμενα ὅρια.

12.—Ἦδη ὅμως ἐρωτᾶται καὶ ἄλλο τι : τί ἐσήμανε διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, συγκεκριμένως δὲ διὰ τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν συγκρότησιν αὐτῆς ἡ ἐμφάνισις τῆς κτηνοτροφίας; Ἐὰν ἡ πρόοδος τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ὠδήγησεν ἀπὸ τῆς θήρας εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, ποῖον ἀντίκτυπον ἔσχεν ἡ μετάβασις αὐτὴ εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶναι εὐκολὸν νὰ ἀπαντήσωμεν. Ὑπάρχουν εὐτυχῶς τὰ δεδομένα, ἡ δὲ ἐπιστήμη τῆς προϊστορίας καὶ ἐθνολογίας, ἰδίᾳ διὰ τῶν ἐρευνῶν τῶν Schmidt καὶ Korpers, προέβη ἤδη ἐν πολλοῖς εἰς τὴν θεωρητικὴν των τακτοποίησιν καὶ ἐκμετάλλευσιν.

Ἦ ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς πρωτογόνου τεχνικῆς κινουμένους «κατωτάτους κυνηγούς», περὶ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἀποκρούοντες τόσον τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ πρωτογόνου κομμουνισμοῦ, ὅσον καὶ τὴν ἀπολύτως ἀντίθετον θεωρίαν τοῦ K. Bücher (πρβλ. τὸ ἔργον του «Entstehung der Volkswirtschaft»), καθ' ἣν ὁ πρωτόγονος ἀνεζήτει μόνος, ὡς μεμονωμένον ἄτομον, τὴν τροφήν του, ὅτι οἱ κατώτατοι κυνηγοὶ ἔζων ὑπὸ καθεστῶς στενῆς οἰκογενειακῆς «οἰκονομίας» (ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπεται ἡ χρησιμοποίησις τῆς λέξεως «οἰκονομία» ἐν σχέσει πρὸς αὐτούς). Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἦτο ἴσως γνωστὴ—καὶ λέγομεν «ἴσως», διότι καὶ τοῦτο ἀμφισβητεῖται ὑπὸ νεωτέρων τινῶν ἐρευνητῶν (πρβλ. ἰδίᾳ Julius Lips, Die Anfänge des Rechts an Grund und Boden bei den Naturvölkern und der Begriff der Erntevölker, ἐν «Festschrift Publication d'hommage offerte au P.W. Schmidt»),—πάντως ὅμως μόνον ἐν σχέσει πρὸς κινητὰ ἀντικείμενα χρήσεως. (Πρβλ. ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὸ βιβλίον ἡμῶν «Ἡ κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας», 1932, σελ. 99—110).

Ἔως καθ'αὐτὸ «οἰκονομική» μονὰς ἴσχυσεν εἰς τοὺς κατωτάτους κυνηγοὺς ἢ οἰκογένεια.

Οἱ ἀνώτεροι κυνηγοὶ ἢ τοτεμισταὶ διαφέρουν τῶν ἀπολύτως πρωτογόνων κυρίως ὡς πρὸς τὸ ἐξῆς σημεῖον: ὡς μονὰς οἰκονομική ἐμφανίζεται πλέον ὄχι ἢ οἰκογένεια, ἀλλ'εὐρύτερός τις ὄργανισμός, συνήθως ἢ φυλὴ ἢ τὸ γένος. Αὐτὴν ταύτην τὴν κατανάλωσιν τῶν κυριωτέρων προϊόντων τῆς θήρας ἐμφανίζεται ρυθμίζουσα κατὰ τρόπον ἐξασφαλίζοντα ἀπόλυτον οἰκονομικὴν ἀλληλεγγύην ἢ φυλὴ. Ἐδῶ δικαιούμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ πρωτογόνου τινὸς μορφῆς κομμουνισμοῦ. Δεδομένου ὅμως, ὅτι ἡ θήρα προβάλλει πλέον εἰς τοὺς τοτεμιστὰς ὡς ὠργανωμένη δρᾶσις τῆς φυλῆς, ἢ μορφῆ, τὴν ὁποῖαν προσλαμβάνει ἢ φυλὴ, εἶναι μᾶλλον ἀνδροκρατική. Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὄπλων καὶ ἐν γένει τῶν μέσων, δι' ὧν ἀσκεῖται ἡ θήρα, ἀπαιτεῖ χεῖρας ἀνδρικός καὶ τοιουτοτρόπως ἐμφανίζεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς τεχνικῆς ἐπηρεάζουσα διὰ τῆς οἰκονομίας αὐτὴν ταύτην τὴν πολιτικὴν οὕτως εἰπεῖν καὶ νομικὴν ὀργάνωσιν τῆς φυλῆς. Ἡ φυλὴ, ὡς πολιτικὴ μονὰς, βασιίζεται ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν. Καὶ διατηρεῖται μὲν τύποις ἢ ἀρχέγονος κατὰ τμησις τοῦ ὅλου εἰς μικρὰς οἰκογενείας (ἢ γένεσις τῆς μεγάλης πατριαρχικῆς οἰκογενείας δὲν εἶχεν ἀκόμη σημειωθῆ), ἢ ὀργάνωσις ὅμως τῆς φυλῆς βασιίζεται οὐχὶ ἐπὶ τῶν κατὰ μέρος οἰκογενειῶν, ἀλλ'ἐπὶ ἀμιγῶν ἀνδρικών ὁμάδων, αἱ ὁποῖαι, ἐλλείψει οἰκονομικοῦ ἢ ἄλλου τινος διαφοριστικοῦ στοιχείου, συνεκροτοῦντο ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς ἡλικίας. Ἡ φυλὴ ὡς πολιτικὴ μονὰς, ὡς πρωτόγονον κράτος, ἐγνώρισεν ὡς στοιχεῖα τῆς ὀργανώσεώς της τὰς τάξεις τῶν ἡλικιῶν, εἰς σύμβολον δὲ τῆς πολιτικῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ ἀνδρός ἀνήχθη ἢ περιτομή, ἢ ὁποῖα εἰς τοὺς τοτεμιστὰς ἐνηργεῖτο οὐχὶ ἐπὶ τῶν βρεφῶν, ὅπως συμβαίνει σήμερον εἰς τοὺς Ἑβραίους π.χ. καὶ τοὺς Τούρκους, ἀλλ'ἐπὶ τῶν εἰσερχομένων εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν παίδων. Ὁ μέλλον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν τάξιν τῶν φορέων τῆς «κρατικῆς» οὕτως εἰπεῖν ἰδέας πρέπει νὰ μνηθῆ, πρέπει νὰ ὑποστῇ ἀγογγύστως διάφορους πανηγυρικῶς ἐκτελουμένας δοκιμασίας. Ἡ περιτομή, ἢ κυριωτέρα αὕτη δοκιμασία τοῦ ἀνδρός, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην συμβολικὴν σύλληψιν τῆς ἰδέας τοῦ κράτους.

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς θήρας εἰς τὴν κτηνοτροφίαν προεκάλεσεν ἀνατροπὴν τῶν πρωτογόνων ὄρων κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς καὶ ἐσημείωσε κοσμοϊστορικὴν στροφὴν εἰς τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τοῦ οἰκονομικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ κτηνοτροφικὸς νομαδισμὸς ἐδημιούργησε τὸ σύστημα τῆς μεγάλης πατριαρχικῆς οἰκογενείας καὶ τὸ δίκαιον τοῦ πρωτοτόκου.

Ἡ γένεσις τῆς μεγάλης πατριαρχικῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τὴν διαρκῆ συντήρησιν καὶ μικροῦ ἀκόμη ποιμνίου δὲν ἀρκοῦν αἱ δυνάμεις ἑνὸς ἀνθρώπου ἢ ἔστω καὶ τῶν μελῶν μεμονωμένης μικρᾶς οἰκογενείας, ἀνέκοψεν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐξέλιξιν, ἡ ὁποία εἶχε σημειωθῆ εἰς τὰς φυλάς τῶν ἀνωτέρων κυνηγῶν, ἐξέλιξιν, ἡ ὁποία, ὡς διεπιστώθη ἀνωτέρω, ἐστρέφετο πρὸς τὴν ἐδραΐωσιν ἐνοτήτων πολιτειακῆς μορφῆς. Τὴν φυλὴν ἐμφανίζονται συναγωνιζόμεναι πλέον οὐχὶ αἱ μεμονωμένα καὶ μικρὰ οἰκογένεια, (τὰ ἀνίσχυρα αὐτὰ καὶ φθίνοντα ὑπολείμματα τῆς πρώτης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων μορφῆς κοινωνικότητος) ἀλλ' αἱ πατριαρχικοὶ σύνδεσμοι τῶν μικρῶν οἰκογενειῶν, οἱ ὅποιοι, κεκτημένοι ἰδίαν ὀργάνωσιν, διεξεδίκησαν ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτοτέλειαν. Τὴν τάσιν πρὸς αὐτοτέλειαν—ταῦτα δὲ πάντα τονίζει ὀρθότατα ὁ Wilhelm Schmidt — ἐνίσχυσε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ὕπαρξις μεγάλων ποιμνίων ἐδημιούργησε καὶ χωρικὰς ἀποστάσεις μεταξὺ τῶν τόπων διαμονῆς τῶν διαφόρων πατριαρχικῶν οἰκογενειῶν, οὕτω δὲ ἡ φυλὴ ἀπώλεσε καὶ τὴν κυριωτέραν βάσιν, ἐφ' ἧς ἐθεμελιώθη κατ' ἀρχὰς ἡ ἐνότης τῆς, τὴν τοπικὴν συγκέντρωσιν. Ἡ ἰδέα τοῦ ὅλου ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς ἰδέας τῆς ἀτομικῆς καὶ οἰκογενειακῆς ἀξιοπρεπείας καὶ δυνάμεως. "Οχι μόνον ὁ ἰδιάζων εἰς τοὺς ἀνωτέρους κυνηγούς κομμουνισμὸς τῆς φυλῆς, καὶ ἡ οἰκονομικὴ του ὀργάνωσις, ἀλλ' αὐταὶ αὐταὶ αἱ ἀνθρώπινοι ἀρεταὶ τῆς αὐτοθυσίας, τῆς πραότητος, τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου ἐξαφανίζονται. Ἡ μεγάλη πατριαρχικὴ οἰκογένεια ἐμφανίζεται ὡς ἰδία ἐνότης καὶ ἀποσπᾶ ἀπὸ τῆς φυλῆς αὐτὸ τοῦτο τὸ μονοπώλιον τῆς ἀπονομῆς τοῦ δικαίου. Ὁ θεσμὸς τῆς οἰκογενειακῆς ἀντεκδικήσεως εἶναι εἰς τοὺς κτηνοτρόφους ἐξαιρέτως διαδεδομένος, ἡ δὲ γένεσις του ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς αὐτούς. Καὶ ἐμφανίζεται ἐνίοτε ὁ ἀρχηγὸς ἢ ὁ γηραιότερος τῆς φυλῆς ὡς μεσολαβοῦσα ἀρχή, ὅταν ἀποφασίζεται, ὅπως ἡ διαφορὰ λυθῆ οὐχὶ δι' ἀντεκδικήσεως, ἀλλὰ δι' ἀπλῆς ἀποζημιώσεως τῆς προσβληθείσης οἰκογενείας, κατὰ τελευταῖον ὅμως λόγον λύεται ἡ διαφορὰ δι' ἀποφάσεως αὐτῶν τούτων τῶν ἀντιδίκων οἰκογενειῶν. Μόνον ἡ λύσις διαφορῶν ὀφειλομένων εἰς τὴν διεκδίκησιν τῶν τόπων τῆς βοσκῆς ὑπάγεται συνήθως εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς φυλῆς καὶ τοῦτο διότι οἱ κτηνοτρόφοι, ζῶντες εἰς τὰς ἀγόνους στέππας καὶ ἐρήμους, ἔπρεπε, διὰ νὰ μὴ συγκρούωνται διαρκῶς, μετὰ πολλῆς προσοχῆς νὰ ρυθμίζου—καὶ δὴ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς—τὸ δίκαιον τῆς ἐπὶ τῶν τόπων βοσκῆς ἰδιοκτησίας. Ὡς ὄργανον τῆς φυλῆς ἐμφανίζεται πολλάκις, πλὴν τοῦ ἀρχηγοῦ ταύτης καὶ τῆς συνελεύσεως

τῶν γηραιότερων ἀρχηγῶν τῶν οἰκογενειῶν, αὐτὴ αὕτη ἡ δημοκρατικὴ συνέλευσις πάντων τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν. Ὁ τελευταῖος οὗτος θεσμὸς ὑπῆρξεν ἐξαιρέτως διαδεδομένος εἰς τὰς γερμανικὰς φυλάς. Ἡ πολιτικὴ ὅμως αὐτὴ δημοκρατία δὲν συνεβάδισε πρὸς δημοκρατίαν οἰκονομικὴν. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα: εἰς τοὺς κτηνοτρόφους ἀνεπτύχθη ἰδιαιτέρως—ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων—τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ ὁποία μάλιστα δὲν ἦτο κἂν ἀπλῶς οἰκογενειακὴ, ἀλλ' ἦτο συνδεδεμένη πρὸς τὸ ἄτομον τοῦ πατριάρχου καὶ μετεβιβάζετο κληρονομικῶς, θεσπισθείσης τῆς ἀρχῆς τῆς πρωτοτοκίας, εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν του. Λαμβανομένου δὲ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ποίμνιον ἀποτελεῖ ἐκ φύσεως παράγοντα οἰκονομικὸν εὐκόλως μεταβαλλόμενον, εἰς τοὺς κτηνοτρόφους ἐγεννήθησαν τὸ πρῶτον αἱ μεγάλαι οἰκονομικαὶ ἀνισότητες, αἱ ὁποῖαι μάλιστα ὠδήγησαν εἰς τὸ νὰ δουλεύουν οἱ πτωχοὶ εἰς τοὺς πλουσίους, ἀρθείσης αὐτῆς ταύτης τῆς πολιτικῆς μεταξὺ τούτων ἰσότητος. Ὁ Rudolf Leonhard εἰς τὴν πραγματείαν του «Urgemeinde und Urfeudalität» («Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 44. Band, 3. Heft»), χωρὶς νὰ ἀντικρούη ἀπολύτως τὴν ἀπὸ τοῦ Gumprowicz, ἴσως μάλιστα ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Saint-Simon καταγομένην θεωρίαν τοῦ Franz Oppenheimer, καθ' ἣν ἡ προϋποθέσασα τὴν οἰκονομικὴν ἀνισότητα γένεσις τοῦ κράτους ὀφείλεται εἰς ὑποδούλωσιν ἡττηθέντος λαοῦ ὑπὸ τὸν εὐτυχήσαντα ἀντίπαλόν του, ἀναγνωρίζει πάντως ὀρθῶς, ὅτι ὁ οἰκονομικὸς καὶ ἀπὸ πολιτικῆς ἐπόψεως ἀριστοκρατικὸς διαφορισμὸς εἶχεν ἤδη ἐνδογενῶς προκληθῆ εἰς τοὺς κόλπους τῶν κτηνοτρόφων. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο τοῦ Leonhard ἐπικυροῦται ὑπὸ τῶν ἐρευνῶν τῶν Schmidt καὶ Koppers, ἐφ' ὧν κυρίως ἐβασίσθησαν αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις μας, ἡ δὲ ἀντίκρουσις, ἣν ἐπεχείρησε τελευταίως ὁ Oppenheimer εἰς τὸν τέταρτον (ἱστορικὸν) τόμον τοῦ συστήματος τῆς κοινωνιολογίας του, δὲν αἴρει ἀποτελεσματικῶς τὰ πορίσματα τῆς ἐρέυνης τῶν δύο τούτων ἐθνολόγων, πορίσματα, τὰ ὁποῖα συμπίπτουν κατ' ἀρχὴν καὶ πρὸς ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα κατέληξε καὶ ὁ περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαιότητος κυρίως ἀσχοληθεὶς Eduard Meyer. Τὸ ὅτι βεβαίως ἡ ἴδρυσις ἰσχυρῶν φεουδαλικῶν θεσμῶν ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς ὑποδουλώσεως ἀσθενεστέρων λαῶν, ἰδίᾳ γεωργῶν, ὑπὸ νομάδων κτηνοτρόφων, τοῦτο τονίζεται ρητῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Wilhelm Schmidt. Αἱ πρῶται ὅμως οἰκονομικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀνισότητες δὲν προέβαλον ὡς ἀποτέλεσμα κατακτῆσεως καὶ ὑποδουλώσεως. Αὗται προϋπῆρξαν, ἀναπτυχθεῖσαι ἐνδογενῶς εἰς τοὺς κόλπους τῶν κτηνοτρόφων.

13.—Ἐκτιμήσαντες δι'ὀλίγων τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀπὸ ἐπόψεως οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ὀργανώσεως τῶν κοινωνιῶν ἢ μετάβασις ἀπὸ τῆς θήρας εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ τελευταίου τῶν τριῶν κύκλων πρωτογενοῦς πολιτισμοῦ, τοῦ κύκλου τῶν λεγομένων κατωτέρων γεωργῶν.

Κάπου εἰς τὴν νότιον Ἀσίαν, (εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Γάγγου) ἢ εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Εὐφράτου, τοῦ Τίγρητος, τοῦ Νείλου καὶ εἰς τὰς ὄχθας ἄλλων μεγάλων ποταμῶν ἐφευρέθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ εἰσήχθη τὸ πρῶτον ἡ γεωργία. Οὐδεμία εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ εἰσαγωγή τῆς προϋπέθεσεν ὠρισμένα τεχνικὰ μέσα ἢ μᾶλλον γενικώτερον ὠρισμένον βαθμὸν τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Διὰ νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἀπλῆς συλλογῆς φυτῶν εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ δὴ τὴν συστηματικὴν (ὡς συστηματικὴ δὲ ἐμφανίζεται ἡ καλλιέργεια καὶ εἰς τοὺς κατωτέρους ἀκόμη γεωργοὺς, διότι κατ'ἐξοχὴν οὗτοι ἐτρέφοντο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς γῆς), θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς ἀναπτύξει ἰδιαιτέραν τεχνικὴν δεξιότητα. Τὸ γαιοτρύπανον, τὸ ὁποῖον κατ'ἀρχὰς ἐχρησίμευεν ἀπλῶς πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐκριζώσεως φυτῶν, ἤρχισε σὺν τῷ χρόνῳ ὑπὸ μορφὴν στερεωτέραν καὶ μεγαλειτέραν (οὕτω σώζεται π.χ. σήμερον ἀκόμη εἰς τὰς βορειανατολικὰς φυλάς τῆς Νέας Γουϊνέας), νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἐργαλεῖον σκαλιστικὸν καὶ καλλιεργητικόν. Αὕτη αὕτη ἡ σκαπάνη, εἰς σχῆμα μᾶλλον μικρὸν (ὅπως σώζεται σήμερον εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Ἀφρικὴν), πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναγομένη εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ πρῶτον στάδιον ἀναπτύξεως τῆς γεωργίας, στάδιον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐγνώρισε βεβαίως τὸ ἄροτρον, προϋπέθεσεν ὅμως ὅπως δὴποτε ἄλλα τινὰ ἐργαλεῖα, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ καλλιέργεια καὶ δὴ ἡ γεωργία ἐν τῇ συστηματικῇ μορφῇ, ὑφ'ἣν ἐμφανίζεται αὕτη εἰς αὐτοὺς τούτους τοὺς μητριαρχουμένους κατωτάτους γεωργοὺς. Τὸ καθεστῶς τούτων προϋπέθεσε τὴν συστηματικὴν σκαλιστικὴν καλλιέργειαν, αὕτη δὲ θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀσκηθῇ ἄνευ τῆς σκαπάνης.

Ἡ ἐφεύρεσις τῆς σκαπάνης, ὅπως καὶ ἡ ἐφεύρεσις ἐν γένει τῆς γεωργίας ὀφείλεται εἰς τὴν γυναῖκα, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς ἀπλῆς συλλογῆς φυτῶν (τῆς μόνης ἐνασχολήσεώς της ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν κυνηγῶν) ὠδηγήθη εἰς τὴν καλλιέργειαν. Ἡ πρόοδος αὕτη ἔσχε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ὅλην οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν τῶν πρωτογόνων φυλῶν. Δημιουργηθέντος διὰ τῶν γυναικῶν τοῦ πρώτου σταθεροῦ συνδέσμου τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν γῆν, ἐδόθη τέρμα εἰς τὴν τυχοδιωκτικὴν ζωὴν τῶν πρωτογόνων (ἡ «συντηρητικὴ γυναῖκα» ἐξετόπισε τὸν «ἀνδρικὸν τυχοδιωκτισμόν»). Οἱ ἄνθρωποι,

θέσαντες πόδα σταθερόν ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν ὁποίαν ἡ ἐργασία τῆς γυναικὸς κατέστησε πολύτιμον, ἐγκατέλειψαν σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἀρχὴν τῆς περιπλανήσεως (ἀρχὴν, ἡ ὁποία ἦτο ἀρρήκτως συνδεδεμένη πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ κυνηγίου) καὶ ἴδρυσαν μονίμους οἰκογενειακὰς ἐστίας. Αὐτὸς οὗτος ὁ θεσμὸς τῆς οἰκογενείας ἐμφανίζεται πλέον τονωθεὶς. Αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι, ἀποτελοῦσαι τὸν κύριον παράγοντα τῆς γεωργικῆς ἐργασίας, κατέχουν πλέον καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ὀργάνωσιν τῆς φυλῆς θέσιν ἀνωτέραν τῆς τοῦ ἀνδρός—(τοῦτο ἀκριβῶς ἔδωκεν, ὡς γνωστόν, ἀφορμὴν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν κατ'ἀντίδρασιν πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῆς γυναικὸς συμπηχθέντων ἀνδρικῶν συνδέσμων)—καλλιεργοῦν ἰδιαιτέρως ὄχι μόνον τοὺς ἀγρούς, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ἐστίαν. Φύσει συντηρητικά, εἶναι ὑπὲρ τῆς συγκεντρώσεως, ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὠραίων καρπῶν τοῦ οἰκιακοῦ πολιτισμοῦ, ὑπὲρ τῆς ὁμονοίας, τῆς συμπαθείας, τῆς συγγενείας. Παράδοξον εἶναι ἀπλῶς τοῦτο: ὅτι εἰς τὸν κύκλον τῶν μητριαρχουμένων κατωτέρων γεωργῶν ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον, παραπλεύρως εἰς τοὺς ἀρετὰς αὐτάς, κ᾿ποια μεγάλη κακία, τῆς ὁποίας ἦσαν πλήρως ἀπηλλαγμένοι οἱ τοτεμισταὶ καὶ κτηνοτρόφοι, ὡς καὶ αὐτοὶ οὔτοι οἱ ἀπολύτως πρωτόγονοι κατώτατοι κυνηγοί.: ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον ἡ ἀνθρωποφαγία, ὁ καννιβαλισμός. Διὰ τὴν μὴ νομισθῆναι, ὅτι ζητοῦμεν νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἀνθρωποφαγίαν εἰς διάθεσιν τῆς...γυναικὸς, σπεύδομεν νὰ τονίσωμεν, ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην τῶν πλείστων εἰδικῶν, τὸ γεγονός, ὅτι ὁ καννιβαλισμὸς ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον καὶ εἶναι διαδεδομένος κυρίως εἰς τοὺς μητριαρχουμένους γεωργοὺς (εἰς τὴν Μελανησίαν π.χ. καὶ τὸ Κογκό), ὀφείλεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ ὅτι οὔτοι, τρεφόμενοι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς διὰ φυτῶν, εἶχον ἀνάγκην ἄλατος καί, ἐλλείψει ἄλλου κρέατος (ἢ θήρα δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὰς συνθήκας τῆς ζωῆς των), κατέφευγον πρὸς ἱκανοποίησίν των εἰς τὸ ἀνθρώπινον κρέας.

Ἐὰν εἰς τὴν γυναῖκα ὀφείλεται ἡ ἐφεύρεσις τῆς σκαπάνης καὶ ἐν γένει τῆς γεωργίας, εἰς αὐτὴν ὀφείλεται καὶ ἡ ἐδραίωσις τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ὁ θεσμὸς οὗτος, ἄγνωστος ὄχι μόνον εἰς τοὺς κατωτάτους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀνωτέρους κυνηγοὺς ἢ τοτεμιστάς, ἐμφανίζεται εἰς τοὺς κτηνοτρόφους ὑπὸ τινὰ μορφήν, πάντως οὐχὶ ἰδιαιτέρως ἀνεπτυγμένος (ἢ γῆ ἄλλως τε ἐχρησίμευεν εἰς αὐτοὺς μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς βοσκῆς), ἀνεπτύχθη δὲ κυρίως καὶ προσέλαβεν ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὰς μορφὰς εἰς τοὺς μητριαρχουμένους γεωργοὺς. Καὶ ὅπερ σημαντικώτερον: ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐγεννήθη—παρὰ τὴν παλαιο-

τέραν καὶ ἐπὶ ἑλλιπῶν ἐθνολογικῶν στοιχείων βασιθεῖσαν γνώμην τοῦ Friedrich Engels—ἐν ἀμέσῳ συνδυασμῷ πρὸς τὸ ὄνομα τῆς γυναικός. Αὕτῃ ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ὡς πρώτη ἰδιοκτήτρια ἀκινήτων. Σήμερον ἀκόμη, ὅπου ὑπάρχουν γνήσιοι μητριαρχούμενοι γεωργοί, ὡς φορεῖς τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας ἐμφανίζονται αἱ γυναῖκες. Εἰς τοὺς Ἰροκέζους καὶ ἄλλας τινὰς φυλάς τῆς βορείου Ἀμερικῆς, εἰς τὴν Φλωρίδα, εἰς τμήματά τινα τῶν Ἰνδιῶν, εἰς φυλάς τινὰς τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, τῆς νοτίου Ἀφρικῆς καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ ὁ θεσμὸς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας συνδεδεμένος πρὸς τὸ ὄνομα τῆς γυναικός. Χαρακτηριστικὸν μάλιστα εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τοὺς λαοὺς αὐτοὺς τὴν ἀρχὴν τῆς σοσιαλιστικῆς οὕτως εἶπεῖν κοινότητος ἐκπροσωποῦν οἱ ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῆς γυναικός ἀναπτυχθέντες ἀνδρικοὶ σύνδεσμοι.

—14. Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας—ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους—δὲν εἶναι τόσον ἀπλοῦν, ὅσον ἐφαντάσθησαν ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ἐπὶ τῇ βάσει ἑλλιπῶν προῖστορικῶν καὶ ἐθνολογικῶν στοιχείων, ἐπεχείρησαν νὰ τὸ λύσουν. Ἀποφαινόμενος ὁ Friedrich Engels εἰς τὸ ἔργον του «Ἡ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς πολιτείας», ὅτι ἀπὸ τὴν ἀνατροπὴν τῆς μητριαρχίας, «τὴν κοσμοϊστορικὴν», ὡς λέγει, «ἤτταν τοῦ θήλεως γένους» καὶ τὴν νίκην τοῦ ἀνδρικοῦ στοιχείου προέκυψεν ἡ μονογαμία, ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης καὶ ὁ θεσμὸς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, παρεσύρθη εἰς τὴν ἐσφαλμένην ταύτην ἐκδοχὴν ἀπὸ τὸν «μυστικισμόν» τοῦ Ἰωάννου Ἰακώβου Βαχόφεν. Ὁ μεγαλοφυῆς οὔτος Ἑλβετὸς πατρίκιος, ὁ πρῶτος, ὅστις εἰς τὸ ἐν ἔτει 1861 ἐκδοθὲν ἔργον τοῦ «Das Mutterrecht» ὠμίλησε περὶ μητριαρχίας, ἐθεώρησε ταύτην ὡς χαρακτηρίσασαν ὀλόκληρον ἐποχὴν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἐχαρακτήρισε, κατὰ τὸν Bachofen, ἡ μητριαρχία ὀλόκληρον ἐποχὴν οὐχὶ ὡς σύστημα ὀφειλόμενον εἰς οἰκονομικὰς συνθήκας, ἀλλ' ὡς ἰδιαιτέρα διάθεσις τῆς ψυχῆς, διάθεσις, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη διὰ τῆς τάσεως πρὸς ἰσότητα καὶ ἐλευθερίαν. (Πρβλ. σχετικῶς καὶ τὸ βιβλίον ἡμῶν «Κάρολος Μάρξ», 1931, σελ. 66—69, ὅπου περιγράφεται δι' ὀλίγων ἡ θεωρία τοῦ Bachofen). Ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν μητριαρχουμένων κοινωνιῶν, ὅπου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀγνῆς Δήμητρος ἐκράτει ὁμόνοια, ἐνότης καὶ πειθαρχία, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης καὶ ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Ὁ ἐπίγειος αὐτὸς Παράδεισος εἶχε τὴν γυναῖκα ὡς κλειδοκράτειρα, τὸν δὲ καρπὸν τῆς ἀμαρτίας ὑπέδειξεν ὁ ὄφις οὐχὶ εἰς τὴν Εὐάν, ἀλλ' εἰς τὸν

άνδρα. Αὐτὸν βαρύνει ἡ ἄμαρτία. Αὐτὸς διέλυσε τὸ κράτος τῆς ἀγνό-
τητος καὶ τῆς ὁμοιοῦσας.

Ἡ πραγματικότητα περικλείει εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὀλιγωτέραν ποι-
ησιν καὶ περισσοτέραν ἀλήθειαν. Ὡς ἀνεπτύξαμεν ἤδη ἀνωτέρω, ἐκ
τῶν τριῶν κύκλων πρωτογενοῦς πολιτισμοῦ, οἱ κύκλοι τῶν κτηνο-
τρόφων καὶ τῶν μητριαρχουμένων κατωτέρων γεωργῶν εἶναι ἐκεῖ-
νοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνεπτύχθη ὅπωςδήποτε ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία
καὶ δὴ ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐδάφους. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ὀφείλεται εἰς
αἷτια οἰκονομικά, τὰ ὁποῖα ἐξ ἄλλου δέον ὡσαύτως νὰ ἀναχθῶν
εἰς ὠρισμένον βαθμὸν τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, ἄνευ τοῦ ὁποίου
δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γεννηθῆ ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ γεωργία. Εἰς
τοὺς κυνηγούς ἡ μὲν γῆ οὐδεμίαν εἶχεν ἀξίαν, αὐτῶν τούτων δὲ τῶν
προϊόντων τῆς θήρας ἐγένετο συνήθως κατ' ἀνάγκην κομμουνιστικὴ
διανομή. Ὄταν ὡς θήραμα π.χ. ἐνεφανίζετο ὁ ἐλέφας, (εἰς τὰ μεγάλα
δὲ ζῶα κυρίως ἀπέβλεπεν ὁ κυνηγός), ὀλόκληρος ἡ φυλὴ μετεῖχε
κατ' ἀνάγκην τῆς πανδαισίας, διότι ἐὰν ἤθελεν ὁ εὐτυχήςσας κυνηγὸς
νὰ ἐπιφυλάξῃ τοῦτον εἰς μόνον τὰ μέλη τῆς μικρᾶς του οἰκογενείας,
λαμβάνομένων ὑπ' ὄψιν τῶν τροπικῶν συνθηκῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων
ἔζων οἱ κυνηγοί, θὰ ἐσήπετο τὸ θήραμα καὶ θὰ διελύετο προτοῦ κα-
ταναλωθῆ. Εἰς τοὺς κτηνοτρόφους τὴν γένεσιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιο-
κτησίας προεκάλεσε κατ' ἀνάγκην ἡ χαλάρωσις τῆς ἐνότητος
τῆς φυλῆς, χαλάρωσις, εἰς ἣν ὠδήγησεν, ὡς ἀνεπτύξαμεν ἤδη, ἡ
κτηνοτροφία. Ἐὰν συνεδέθη δὲ ἡ ἰδιοκτησία πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ἄν-
δρός καὶ δὴ τοῦ ἀρχηγοῦ ἐκάστης τῶν διασπασθεισῶν ἀπὸ τῶν κόλ-
πων τῆς φυλῆς μεγάλων πατριαρχικῶν οἰκογενειῶν, τοῦτο ὀφεί-
λεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐξημερώσεως ἀγρίων ζῶων
ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνδρός ἦτο ἀναμφισβήτητος, εἰς τοῦτον δὲ ἀνῆκε
δικαίως καὶ ἡ ἀμοιβή. Εἰς τοὺς γεωργούς ἀντιθέτως—(τὴν γεωργίαν
ἐφεῦρον, ὡς ἐλέχθη ἤδη, αἱ γυναῖκες),—ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία συνε-
δέθη πρὸς τὸ ὄνομα τῆς γυναικός. Αὐτὴ ἄλλως τε, καλλιεργοῦσα
τὴν γῆν, διεξεδίκησε καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς κυριότητα, συνδέσασα πρὸς
τὸν ὑπ' αὐτῆς καλλιεργούμενον τόπον τὴν μόνιμον οἰκογενειακὴν
ἔστίαν τῆς. Ἐὰν βασισθῶμεν ἐπὶ τῶν πραγμάτων, συγκεκριμένως
ἐπὶ τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα προσφέρει εἰς ἡμᾶς ἡ ἐθνολογία, μόνον
εἰς τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα δικαιοῦμεθα νὰ καταλήξωμεν.

15.—Δι' ὅσων ἀνεπτύξαμεν μέχρι τοῦδε ἐξηντλήθησαν αἱ περὶ τοῦ
δευτέρου σταδίου ἐξελίξεως τοῦ τεχνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ πολιτι-
σμοῦ παρατηρήσεις μας. Ἐὰν τὸ πρῶτον στάδιον, τὸ τῆς πρωτο-
γόνου τεχνικῆς, τὸ ὁποῖον δὲν ἐγνώρισεν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν
τῆς σχέσεως τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, ἀνταποκρίνεται πρὸς

τοὺς κατωτάτους κυνηγούς, τὸ δεύτερον στάδιον ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς αὐτοτελῶς ἀναπτυχθέντας τρεῖς πρωτογενεῖς κύκλους πολιτισμοῦ, πρὸς τοὺς κύκλους τῶν ἀνωτέρων κυνηγῶν ἢ τοτεμιστῶν, τῶν νομάδων κτηνοτρόφων καὶ τῶν μητριαρχουμένων κατωτέρων γεωργῶν. Πῶς ὅμως ὑπερενικήθη τὸ δεύτερον τοῦτο στάδιον ἐξελίξεως τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πῶς εἰσῆλθε συγκεκριμένως ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν καθ'αὐτὸ ἱστορικὴν ζωὴν;

Συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῶν νεωτάτων προϊστορικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἐρευνῶν, ἰδίᾳ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Wilhelm Schmidt, οἱ τρεῖς πρωτογενεῖς κύκλοι πολιτισμοῦ διεσταυρώθησαν πρὸς ἀλλήλους, ἐκ τῆς ἐπαφῆς δέ, ἢ ὁποῖα ἐσημειώθη μεταξὺ αὐτῶν, προέκυψαν κυρίως τρεῖς ἄλλοι, δευτερογενεῖς πλέον, κύκλοι πολιτισμοῦ. Ἐκ τῶν τριῶν κυριωτέρων δευτερογενῶν κύκλων—εἶναι δέ οὗτοι ὁ τοτεμιστικὸς μητριαρχικὸς, ὁ ἐλεύθερος μητριαρχικὸς καὶ ὁ ἐλεύθερος πατριαρχικὸς—, ὁ τρίτος εἶναι ἐκεῖνος, ἐν τῷ πλαίσιῳ τοῦ ὁποῖου ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς ἱστορικῆς ἀνθρωπότητος ἢ μᾶλλον τοῦ ἱστοριογραφικῶς παραδοθέντος εἰς ἡμᾶς παρελθόντος. Ὁ Franz Oppenheimer περιγράφει ἐν τῷ ἱστορικῷ τόμῳ τοῦ συστήματος τῆς κοινωνιολογίας του τὰς φάσεις τῆς τοιαύτης ἐξελίξεως. Ἐκ τῶν Ἰνδογερμανικῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρησαν τὰς εἰς Εὐρώπην μεταναστεύσεις, πάντες σχεδὸν εἶχον ὑποστῆ τὴν διασταύρωσιν διαφόρων κύκλων πρωτογενοῦς πολιτισμοῦ. Μόνον οἱ Κέλται ὑπῆρξαν ἴσως ἀκραιφνεῖς κτηνοτρόφοι μὲ ἰδιαιτέρως ἀνεπτυγμένην τὴν μεγάλην πατριαρχικὴν οἰκογένειαν. Εἰς τοὺς καθ'αὐτὸ Γερμανούς, οἱ ὅποιοι διεκρίνοντο τῶν ἄλλων Ἰνδογερμανῶν μόνον καὶ μόνον δι' ἰδιαιτέρας γλώσσης, εὗρηται, παρὰ τὴν ἀνάπτυξιν πατριαρχικῆς ὀργανώσεως, ἴχνη ἰσχυρὰ μητρικοῦ δικαίου. Ἴσως ἐδέχθησαν οἱ Γερμανοί, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν κατ'ἀρχὰς μητριαρχικῶς ὀργανωμένοι γεωργοί, τὴν πατριαρχικὴν τῶν ὀργάνωσιν καὶ τὴν νομαδικὴν ἐν γένει καθεύθυνσιν τῶν ὑπὸ τῶν μυστηριώδους προελεύσεως Σκυθῶν, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν κτηνοτρόφοι. Τὰ αὐτὰ περίπου ἰσχύουν καὶ ἐν σχέσει πρὸς ἄλλους εἰς Εὐρώπην μεταναστεύσαντας Ἰνδογερμανούς ὡς π.χ. οἱ Σλαῦοι. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ Θράκες, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν ἐκ τῶν πρώτων ἐπισκεφθέντων τὴν Εὐρώπην Ἰνδογερμανικῶν λαῶν, εἶχον ὑποστῆ τὴν διείσδυσιν τῶν Σκυθῶν καὶ εἶχον μεταβληθῆ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἴσως αὐτῶν εἰς κτηνοτρόφους. Τὸ αὐτὸ τέλος ἰσχύει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ περὶ τῶν ἐκτοπισάντων τοὺς Θράκας (καὶ ὅμως τόσον ὑπ'αὐτῶν ἐπηρεασθέντων) Ἑλλήνων. Πάντως, ὅταν εἰσέδυσαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν χώραν, ἢ ὁποῖα ἔκτοτε συνεδέθη πρὸς τὸ ὄνομα καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν, εὔρον συνθήκας συγγενεῖς

πρὸς ἐκείνας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐτέλουν ἤδη. Αὐτὸς οὗτος ὁ Μινωϊκὸς πολιτισμὸς ἐβασίζετο ἐπὶ ἀνδροκρατικῆς ὀργανώσεως.

Αἱ κοσμοϊστορικαὶ αὐταὶ μεταναστεύσεις ἀπὸ τῶν Ἐνατολῶν εἰς τὴν Δύσιν, αἱ μεγάλαι καὶ μόνιμοι κατακτήσεις, εἰς τὰς ὁποίας κατέληξαν, προϋπέθεσαν μέσα, τὰ ὁποία μᾶς πείθουν, ὅτι οἱ ἐπιχειρήσαντες τὰς μεταναστεύσεις αὐτὰς λαοὶ εἶχον ἀνέλθει εἰς ἐπίπεδον τεχνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ πολιτισμοῦ ἀνώτερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐξεκονίσαμεν ἀνωτέρω. Αἱ μεταναστεύσεις καὶ κατακτήσεις τῶν Ἰνδογερμανῶν προϋπέθεσαν τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ δευτέρου σταδίου ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς. Ἡ ὑπερνίκησις αὕτη θὰ εἶχε βεβαίως ἤδη σημειωθῆ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν προτοῦ οἱ κατακτηταὶ τῆς Εὐρώπης ἐγκαταλείψουν τὰ ἀσιατικὰ των ὀρμητήρια. Ἦδη περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης π.Χ. χιλιετηρίδος ἦτο εἰς τὴν Αἴγυπτον αὕτη αὕτη ἡ ἐπεξεργασία τοῦ σιδήρου γνωστὴ. Πάντως—ἐφ' ὅσον περιοριζόμεθα εἰς τὸ νὰ ἀποδώσωμεν τὰς γενικὰς μόνον γραμμάς τῆς ἐξελίξεως—ἀρκεῖ νὰ σημειωθῆ, ὅτι ἡ εἴσοδος τῶν Ἰνδογερμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς τὸ ἐξωτερικὸν ἐκεῖνο γεγονός, πρὸς τὸ ὁποῖον συνδέεται ἡ μετάβασις τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τοῦ δευτέρου εἰς τὸ τρίτον στάδιον τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ τρία κυριώτερα σημεία, τὰ ὁποία χαρακτηρίζουν τὴν μετάβασιν αὐτήν, ὑπῆρξαν τὰ ἑξῆς: ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἵππου, ἡ ἐπεξεργασία τοῦ μετάλλου, ἰδιαίτερος δὲ τοῦ σιδήρου καὶ ἡ ἐφεύρεσις τοῦ τροχοῦ.

Κατὰ τὰ πορίσματα τῶν νεωτάτων ἐρευνῶν, πορίσματα, εἰς τὰ ὁποία κατέληξεν ἡ προϊστορικὴ ἐπιστήμη μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1924 γενομένην ἔκδοσιν τοῦ θεμελιώδους ἔργου τῶν Schmidt καὶ Koppers «Gesellschaft und Wirtschaft der Völker», ὁ ἵππος ἦτο γνωστὸς πρὸ αὐτῆς ταύτης τῆς τρίτης π.Χ. χιλιετηρίδος. Βέβαιον εἶναι πάντως, ὅτι πρὸ τῶν Ἰνδογερμανῶν ἐγνώρισαν καὶ ἐδάμασαν τοῦτον οἱ Τουρκο-Τάταροι. Αἱ μεγάλαι μεταναστεύσεις τῶν κτηνοτρόφων, αἱ ὁποῖαι ἤρχισαν πρὸ τῆς δευτέρας π.Χ. χιλιετηρίδος, προϋπέθεσαν τὴν γνωριμίαν τοῦ ἵππου καὶ ἐβασίσθησαν ἐν πολλοῖς ἐπὶ τῆς μεταφορικῆς του δυνάμεως καὶ τῆς προωθητικῆς του ὀρμῆς. Ὡσαύτως ἡ συρομένη ὑπὸ τοῦ ἵππου ἄμαξα, ἡ ὁποία προϋπέθεσε τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ τροχοῦ—(οὗτος ἐφευρέθη, κατὰ τὸν Koppers πρὸ τῆς μεταναστευτικῆς ἐκκινήσεως τῶν Ἰνδογερμανῶν, περὶ τὸ ἔτος 2000 π.Χ. εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας καὶ ἐχρησίμευσε κατ' ἀρχὰς ἀπλῶς ὡς ὄργανον θρησκευτικῆς λατρείας)—, ἀπετέλεσε πρόοδον τεχνικὴν, ἄνευ τῆς ὁποίας δυσκόλως εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ἡ ἀντοχὴ καὶ ἀποτελεσματικότης τῶν Ἰνδογερμανικῶν μεταναστεύ-

σεων. Ἡ ἐφεύρεσις τῆς συρομένης ὑπὸ βοῶς ἢ ἵππου ἀμάξης συνέπεσε χρονικῶς μὲ τὴν ἐφεύρεσιν καὶ τοῦ ἀρότρου, τὸ ὅποϊον, συρόμενον ὑπὸ βοῶς καὶ προϋποθέσαν κατ'ἀκολουθίαν τὴν μέχρι τοιούτου σημείου ἐξημέρωσιν τῶν ζώων, ὥστε νὰ ἀνέχωνται ταῦτα τὴν ζευγηλάτησιν, ἐχρησιμοποίηθη τὸ πρῶτον ὑπὸ γεωργῶν ὑποστάντων τὴν ἐπίδρασιν νομάδων κτηνοτρόφων. Τέλος τὸ μέταλλον, ἰδίᾳ ὁ σίδηρος καὶ ἡ ἐπεξεργασία του συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τῆς προόδου, τὴν ὁποίαν προϋπέθεσαν ἐξωτερικῶς αἱ μεγάλα ἐκεῖνοι Ἰνδογερμανικαὶ μετακινήσεις, δι' ὧν ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς ἱστορικῆς ἀνθρωπότητος. Ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ χαλκοῦ εἰς τὸν πυρρόχαλκον καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὸ ἰσχυρότατον τῶν μετάλλων, εἰς τὸν σίδηρον, προχωρεῖ ἡ ἐξέλιξις τῆς τεχνικῆς, βάσιμοι δὲ εἶναι αἱ ὑπόνοιαι τῶν εἰδικῶν, ὅτι οἱ Σκῦθαι, ὁ μυστηριώδης, ἀλλὰ καὶ ἔκτακτος αὐτὸς εἰς ἰκανότητος λαὸς, ἀπεκάλυψαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὴν χρησιμότητα τοῦ πολυτίμου τούτου μετάλλου, τοῦ σιδήρου. Κατὰ τὸν Neubert, τὴν τεχνικὴν τοῦ σιδήρου, μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τῶν βορείων ἄκρων τοῦ Καυκάσου περιοδεύοντες Ἰνδογερμανοί. Κατὰ τρόπον σχετικὸν ἀποφαίνεται καὶ ὁ Hoernes. Ὁ Franz Oppenheimer, βασιζόμενος καὶ ἐπὶ τοῦ Schuchhardt, θεωρεῖ ὡς ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι ὁ λαὸς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος περὶ τὸ τέλος τῆς δευτέρας π.Χ. χιλιετηρίδος, εἰσδύσας εἰς τὴν Εὐρώπην, διέσπασε τὸν ὁμογενῆ πληθυσμὸν τῆς χαλκῆς περιόδου καὶ εἰσήγαγε τὸν σίδηρον, ὑπῆρξαν οἱ Κέλται. Τὰ σιδηρᾶ ὄπλα τῶν Κελτῶν (τῶν «ὑπερβορείων», ὅπως τοὺς ὠνόμαζον ἀπὸ τοῦ βου π.Χ. αἰῶνος οἱ Ἕλληνες) ἦσαν ἐξ ἴσου περίφημα, ὅπως καὶ τὰ τῶν Θρακῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους παρέλαβον ἄλλως τε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸν σίδηρον. Ὁ σίδηρος καὶ ὁ ἵππος ὑπῆρξαν τὰ κυριώτερα ὄπλα, δι' ὧν ἐξησφαλίσθη εἰς τοὺς Κέλτας καὶ τὰς κατακτητικὰς τῶν ἐπιχειρήσεις ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους ἢ ἀπόλυτος ὑπεροχή. Διὰ τῶν ὄπλων αὐτῶν ἐπραγματοποιήθη ἡ μέχρι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς Βρεττανίας διεἰσδυσίς τῶν Κελτῶν, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Norden, ἀποτελεῖ τὸ σημαντικώτερον γεγονός τῆς βορειο-καὶ μεσευρωπαϊκῆς ἱστορίας.

Εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν κτηνοτρόφων ἢ ἔστω τῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν των εἰς νομάδας μεταβληθέντων γεωργικῶν κατ'ἀρχὰς λαῶν συνέβαλε καὶ ἡ εὐκολία, μεθ' ἧς οὗτοι διὰ τῶν κωπῶν καὶ τῶν πρωτογόνων ἰστιῶν των (ἢ ἐφεύρεσις τοῦ ἴστοῦ ἀνάγεται εἰς παλαιότητα ἐποχᾶς, εἰκονίζεται δὲ οὗτος, ὡς ἀναφέρει ὁ Koppers, εἰς αἰγυπτιακὰ μνημεῖα ἀνήκοντα εἰς τὴν τρίτην καὶ τετάρτην π.Χ. χιλιετηρίδα) προσηρμόζοντο κατὰ τὰς περιστάσεις εἰς ἀνάγκας ἀκτο-

πλοϊκάς, ἴσως δὲ καὶ θαλασσοπορικὰς. Τὴν θαλασσοπορικὴν τῶν ἱκανότητων ὀφείλουσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ Ἰνδογερμανοὶ εἰς τοὺς λαοὺς τῶν μεγαλιθικῶν μνημείων, λαοὺς, τοὺς ὁποίους, εἰσδύσοντες εἰς Εὐρώπην συνήντησαν καὶ μετὰ τῶν ὁποίων, ὡς φαίνεται, συνεχωνεύθησαν. Ὁ Franz Oppenheimer, βασιζόμενος ἐν πολλοῖς ἐπὶ τοῦ Eduard Meyer καὶ τοῦ θεμελιώδους ἔργου του «Ἱστορία τῆς ἀρχαιότητος», παρατηρεῖ μάλιστα ὅτι οἱ κτηνοτρόφοι κατ'ἀρχὴν μετεβάλλοντο εὐκόλως εἰς θαλασσοπόρους λαοὺς, παίζων δὲ μὲ τὰς λέξεις ἐπίτηδες, τονίζει, ὅτι οὗτοι ἀντήλλασον εὐκόλως τὰ «πλοῖα τῆς ἐρήμου» μὲ τοὺς «ἵππους τῆς θαλάσσης».

16.—Εἰς τὴν συντομωτάτην ἐπισκόπησιν, τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν ἀνωτέρω, ἀπεφύγαμεν συστηματικῶς νὰ ὀρμηθῶμεν ἀπὸ φανταστικὰς ὑποθέσεις, ὡς ὁ μῦθος τῆς Ἀτλαντίδος, ὑποθέσεις, ἐφ'ἧν ἐβασίσθησαν πολλοὶ ἐρευνηταὶ τῆς προϊστορίας, συγκεκριμένως δὲ ὁ Wirth καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ D'Arbois de Jubainville εἰς τὸ πνευματικὸν ἔργον του «Les premiers habitants de l'Europe». Περιωρίσθημεν εἰς τὰ θετικώτερα τῶν πορισμάτων, τὰ ὁποῖα παρέχει εἰς ἡμᾶς ἡ προϊστορικὴ ἔρευνα, ἐκεῖνο δέ, τὸ ὁποῖον κυρίως μᾶς ἐνδιέφερε, ἦτο τοῦτο: νὰ διαπιστώσωμεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων αὐτῶν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ στροφή, τὴν ὁποίαν ἐσήμαναν διὰ τὴν ἀνθρωπότητα αἱ μεγάλαι Ἰνδογερμανικαὶ μεταναστεύσεις, στροφή συνισταμένη εἰς τὸ ὅτι διὰ τῶν μεταναστεύσεων τούτων εἰσῆλθεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ καθ'αὐτὸ ἱστορικὸν τῆς ζωῆς του στάδιον, προεκλήθη κυρίως διὰ τῆς προόδου τῆς τεχνικῆς, συγκεκριμένως δὲ διὰ τῆς μεταβάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν λιθικῶν περιόδων εἰς τὴν περίδον τοῦ μετάλλου, ἰδίᾳ τοῦ σιδήρου. Ἀφ'ἧς συνετελέσθη τὸ βῆμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον συνεδέθη βεβαίως πρὸς μακρὰς καὶ ὑπὸ τοῦ σκότους τῶν αἰώνων ζηλοτύπως καλυπτομένης μεταβατικῆς περιόδου, ἡ ἀνθρωπότης προσέλαβε νέαν ὅλως μορφήν. Ἡ νέα αὕτη μορφή, ἡ ὁποία μᾶς εἶναι περισσότερον γνωστὴ καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἱστοριογραφικῶς ἐξηκριβωμένη, πρόκειται νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰς ὅσα κατωτέρω θὰ ἀναπτύξωμεν. Ἀφ'ἧς ἐτέθη καὶ ἐκυρώθη κοινωνικῶς ἡ νέα αὕτη μορφή μέχρι σήμερον διέπει τὴν ἱστορίαν—ὅσον ἀφορᾷ ἐννοεῖται τὸν τεχνικὸν καὶ οἰκονομικὸν πολιτισμὸν—ἐνιαία γραμμὴ, ἡ γραμμὴ τῆς διαρκῶς συνειδητοτέρας καὶ συστηματικώτερας ἐκλογικεύσεως τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν, ἐκλογικεύσεως, ἡ ὁποία, μέσῳ τῆς τεχνικῆς, ἀνατρέπει οἰκονομικὰ συστήματα, δημιουργεῖ νέας διαρκῶς μορφὰς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς τῶν κοινωνιῶν ὀργανώσεως καὶ ἐξικνεῖται ἐπιτακτικῶς μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ ἀμφισβητῇ αὐτὸ τοῦτο τὸ «βιώσιμον» τοῦ σήμερον κρατοῦντος οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθεστῶτος !